

Makalenin Türü : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi : 07.04.2023
Kabul Tarihi : 18.05.2023

Paul Bourget'nin "Bir Aşk Cinayeti" Romanı Üzerine Bir Mehmet Rauf İncelemesi

On Paul Bourget's Novel "A Love Murder" A Mehmet Rauf Review

Rahim TARIM¹

Özet

Natüralizmin katı ve insan ruhunu ihmal eden yaklaşımına karşı psikolojik romanın temellerini atan Paul Bourget gerek edebî eserleri gerekse eleştirileriyle Fransa'da bir döneme imzasını atmış bir yazardır. İlk kez Recaizade Mahmut Ekrem'in dikkatiyle Türk edebiyatının gündemine gelen Bourget, sonrasında yenileşme dönemi Türk edebiyatında birçok yazarın ilgisini çekmiş ve bazı eserleri dilimize çevrilmiştir. Yazı, Servet-i Fünun romanının Halit Ziya'dan sonra ikinci ismi sayılan Mehmet Rauf'un Bourget'nin eserlerini ve özellikle büyük ölçüde etkisi altında kaldığı "Bir Cinayet-i Aşk" adlı romanı üzerine kaleme aldığı bir dizi yazısını ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler

Natüralizm, Hippolyte Taine, Paul Bourget, eleştiri, Mehmet Rauf, psikolojik roman, dekadans.

Abstract

Paul Bourget is an author who laid the foundations of the psychological novel, as opposed to the strict attitude of naturalism and its determinist approach that neglects the human spirit. He left his mark on a period in French literature not only with his literary works and but also with his criticisms. Bourget, introduced to Turkish literature by Recaizade Mahmut Ekrem, takes the attention of many other writers in modern Turkish literature later on, and many of

¹ Prof. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Emekli Öğretim Üyesi, rahimtarim@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7901-5760

his works were translated into Turkish. This research examines a series of articles written by Mehmet Rauf, who is considered the second most important author after Halit Ziya in Servet-i Fünun period, on Bourget's works and especially his novel *Bir Cinayet-i Aşk* [*Un crime d'amour*], which he was greatly influenced by.

Keywords

Naturalism, psychology, Hippolyte Taine, Paul Bourget, criticism, Mehmet Rauf, psychological novel, decadence.

I- Paul Bourget ve Mehmet Rauf Hakkında

Yüz yıl sonu (*fin de siècle*) da denilen döneminin karamsar atmosferinin izlerini Baudelaire, Renan, Taine, Flaubert, Stendhal, Turgenieff, Goncourt Kardeşler ve Leconte de Lisle gibi önemli isimlerin eserleri üzerinden süren Paul Bourget (1852-1935), *Essai de psychologie contemporaine / Çağdaş Psikoloji Denemeleri* (1883), *Nouveaux Essai de psychologie contemporaine / Yeni Çağdaş Psikoloji Denemeler* (1885) adlı eleştirel çalışmalarıyla büyük bir üne ulaşır.

Yazarın aynı yıllarda kaleme aldığı *Cruelle Enigme / Zalim Muamma* (1885), *Un Crime d'Amour / Bir Aşk Cinayeti* (1886), *André Cornélis* (1887), *Mensonges / Yalanlar* (1887), *Le Disciple / Çömez* (1889) ve *Études et Portraits / Etütler ile Portreler* (1889) adlı eserlerini ise *Un coeur de femme / Bir Kadın Kalbi* (1890), *Physiologie de l'Amour moderne ou Méditations de philosophie parisienne sur les rapports des sexes entre civilisés dans les années de grâce 1887. / Modern Aşkın Fizyolojisi veya 1880'li Lütûf Yıllarında Uygur Kişiler Arasındaki Cinsiyet İlişkileri Üzerine Paris Felsefesine Dair Meditasyonlar* (1891), *La Terre Promise / Arz-ı Mev'ud* (1892), *Cosmopolis* (1893), *Une idylle tragique / Trajik bir Aşk Öyküsü* (1896) ve *Trois Petites Filles / Üç Küçük Kız* (1899) izleyecektir (Kılıçel, 1935: 345; Özmen, 2022: 61).

Hippolyte Taine'in “Edebiyat yaşayan psikolojidir.” (Perin, 1957: 123) sözünden yola çıkan Bourget, natüralizmin insanın iç dünyasını ihmal ettiğini düşündüğü için “psikolojik roman”ı ortaya atar ama natüralistlerin determinist yaklaşımından da vazgeçmez. Bourget'nin “psikolojik safha” olarak nitelendirilen bu dönemi, Çömez'in yayımlandığı 1889'da son bulurken 1902'de yayımlanan *L'Etape / Merhale* ile yazar, sosyal konulara eğilmeye başlar (Perin, 1957: 126). Bu dönemde Bourget, *Un Divorce / Bir Boşanma* (1904), *L'Emigré / Sürgün* (1907), *Le Démon de Midi / İçimizdeki Şeytan* (1914), *Le Sens de la Mort / Ölümün Anlamı* (1915), *Lazarine* (1917), *Némésis* (1918), *Laurence Albani* (1919), *Coeurpensif ne saitou il va / Deli Gönül Nereye Gittiğini Bilmez* (1923), *Nos actes*

noussuivent / Yaptıklarımız Bizi Takip Eder (1929) adlı romanları kaleme alır (Perin, 1957: 128).

1894 yılında Académie Française'e seçilen Paul Bourget, eserlerindeki kahramanların ahlakî düşüklüğünün nedeni olarak *décadance*'ı gösterdiği için tarihî olayları çarpıtmakla suçlanırsa da (Özmen, 2022: 72) ondaki dinsel eğilim Dreyfus Olayı'nda Fransa'da yaşananlar sırasında takındığı kilise ve kral yanlısı tutumla başlar (Yalçın, 1935: 32).

Mehmet Rauf (1875-1931) ise Tanzimat'tan beri edebiyatımızda görülen "Doğu-Batı mücadelesini Batı edebiyatı lehine olarak" (Akyüz, 1995: 88) belirleyen Servet-i Fünun Edebî Topluluğu'nun düzyazı alanında Halit Ziya'dan sonra gelen isimdir. Psikolojik romanın edebiyatımızdaki ilk örneği kabul edilen *Eylül* (1901) romanı ve düzyazı şiirin en güzel örneklerinden sayılan *Siyah İnciler* (1901) ile döneminde büyük ün kazanan Mehmet Rauf'un edebî eserlerinden başka Batı edebiyatıyla ilgili azımsanmayacak sayıda eleştirel yazısı vardır.² Mehmet Rauf'un eserleri kadar dönemine de ışık tutan bu makaleleri günümüzde de önemini korumaktadır. Ancak Mehmet Rauf'un bu yazılarının çoğu sağlıklı bir şekilde yeni harflere aktarılmadığı için üzerlerinde derinlikli incelemeler de yapılmamıştır.

Mehmet Rauf'un Paul Bourget'yi tam olarak ne zaman okuduğuna ilişkin elimizde net bir bilgi yok ama hayranı olduğu Halit Ziya'nın (Tarım, 2021: 336) *Hikâye* (1891) adlı kitabı aracılığıyla tanışmış olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Halit Ziya'nın anılarında, bu kitabı okuduktan sonra Mehmet Rauf'un, "mütalaaalarına" yeni bir yön verdiği yolundaki sözleri bu düşüncemizi berkitmektedir (Uşaklıgil, 2008: 541).

Ancak, denizcilik dili olduğu için Bahriye Mektebi'nde zorunlu olarak öğretilen İngilizceden sonra Mehmet Rauf'un kendi kendine okuyarak öğrendiği Fransızcasıyla Halit Ziya'nın kütüphanesinden (muhtemelen yine onun yönlendirmesiyle) okuduğu Fransızca kitapların (Uşaklıgil, 2014: 517-518) o günlerde ellerinde bulunan romanlarla o dönem için "ulaşılması kolay edebiyat tarihleri, antolojiler ve dergiler" olduğunu düşündürmektedir (Özmen, 2022: 57).

Türk edebiyatında Bourget'nin izi sürüldüğünde, ilk olarak Samipaşazade Sezai'nin bir yazısında, Rezaizade Ekrem'in Bourget'yi önemseddiğini ancak üslubunu beğenmediğinden söz ettiği görülecektir (Ertaylan, 2011: 288-289). *Servet-i Fünun*'u yeni bir kimlikle çıkarırken öğrencisi Ahmet İhsan'a Tevfik Fikret'i önerenin de Rezaizade olduğu hatırlanacak olursa Ahmet İhsan'ın Bourget'den çevirdiği ve *Servet-i Fünun*'da tefrika edildikten sonra kitap olarak yayımlanan *Sevda-yı Hakiki* (1894), *Mai Düşes* (1899) adlı romanlarla "Simon" ve "Hatıra-i Muhabbet" adlı iki hikâyeyi Rezaizade'nin

² Mehmet Rauf bibliyografyası için bkz. Rahim Tarım, *Mehmed Rauf'un Hayatı ve Hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 276-325.

yönlendirmesiyle çevirdiğini düşünmek yanlış olmaz (Ercilasun, 1996: 40, 44, 205, 206; Andı, 1997: 32, 35, 233).

Aynı yıllarda, Paul Bourget’in *André Cornélis* romanının da Servet-i Fünun Edebî Topluluğu dışından tanıdık bir isim olan Hüseyin Rahmi tarafından çevrilerek 5 Ekim-18 Ekim 1894 tarihleri arasında *İkdam* gazetesinde tefrika suretiyle yayımlandığını görüyoruz (Ertaylan, 2011: 563; Buttanrı, 1997: 99, 107, 176).³

Ahmet İhsan’ın Paul Bourget’yle ilgili bir yazı yazarak *Servet-i Fünun*’da bir de fotoğrafını basması üzerine yazarın *Terre Promise / Arz-ı Mev’ud* adlı romanını satın alan Hüseyin Cahit ise okudukça hayranı olduğu Bourget’in tüm eserlerini getirtir. Eleştirel tarzını benimsediğini söylediği Hippolyte Taine’i Bourget aracılığıyla tanıdığını da itiraf eden Hüseyin Cahit’in Bourget’ye olan bu hayranlığı, onun Dreyfus davasında krallık ve kilise yanlısı tutumuyla son bulacaktır (Yalçın, 1935: 31-32).

Hüseyin Cahit ayrıca, Ali Ekrem (Bolayır) Nadir ve Ali Kemal⁴ ile girdiği polemiklerde (Ercilasun, 2004: 61, 77) ve Dekadanlık tartışmalarında kaleme aldığı estetikle ilgili yazılarında⁵ Paul Bourget’in *Ahval-i Ruhiye-i Muasirîn Hakkında Tecarib-i Kalemiye*⁶ ile *Yeni Tecarib-i Kalemiye*⁷ adlı eserlerinden yararlandığını söyleyecektir (Gökçek, 2007: 96).

Ahmet Midhat Efendi’nin de, Dekadanlık tartışmaları sürerken yine Türk edebiyatının önemli tartışmalarından olan Klâsikler tartışmasını başlatan yazısında⁸ Bourget’yi olumsuzladığını görürüz. Midhat Efendi bu yazısında, klasiklerden çeviri yapılmasını çok önceden teklif ettiğini, eğer bu önerisi zamanında ciddiye alınmış olsa, Zola’nın “rezaletnameleriyle” Bourget’in “eski eserlerden çalıp çırtıkları” yerine, Türk gençlerinin gerçek edebiyatla daha önceden tanışmış olabileceklerini söylemektedir (Kaplan, 1988: 10, 65).

Servet-i Fünun Edebî Topluluğu’nun eleştiri alanında önde gelen isimlerinden Ahmet Şuayp’ın da “Esmâr-ı Matbuat” ve “Hayat ve Kitaplar” başlığı altında yayımlanan yazılarından bir seçki olan *Hayat ve Kitaplar*’ın girişinde, yararlandığı kaynakları sıralarken Bourget’in *Essais de psychologie contemporaine / Çağdaş Psikoloji Denemeleri*’ni andığını görürüz (Ahmed Şuayb, 2018: 33). Şuayp, bu eserin ilerleyen sayfalarında natüralizm mücadelesinin başlarında *Revedes Deux Mondes*’da realizm karşıtı yazılar

³ Anılan tezde eserin de yazarın da adı yanlış yazılmıştır.

⁴ Ali Kemal’in *İkdam* gazetesi için Paris’ten gönderdiği ve sonradan kitap halinde yayımlanan *Sorbon Darülfünununda: Edebiyat-ı Hakikiye Dersleri* adlı kitabında da Bourget’den söz edildiğini görürüz (Ercilasun, 2004: 62).

⁵ “Hikmet-i Bedayie Dair: 6”; *Servet-i Fünun*, nr: 377, 21 Mayıs 1314/2 Haziran 1898.

⁶ *Essais de psychologie contemporaine*.

⁷ *Nouveaux Essai de psychologie contemporaine*.

⁸ “Müsabaka-i Kalemiyye: İkrâm-ı Aklâm”, *Tercüman*, 5 Eylül 1897.

yazdığını söylediği Bourget'nin 1880'e doğru natüralizmin egemenliğine tepki olarak "psikolojik romanı" ortaya attığını dile getirir (Ahmed Şuayb, 2018, 161).

Mehmet Rauf'un, Ahmet Şuayp'ın bu yazılarından haberdar olduğu daha sonra *Servet-i Fünun*'da "Tetkikat-ı Edebiye" başlığı altında bu kitabı tanıtan yazı kaleme almasından bellidir.⁹ Mehmet Rauf'un, Bourget'den söz ettiği başka bir yazısı da "Bizde Hikâye" adını taşır. Mehmet Rauf bu yazısında Avrupa'da eleştirinin geldiği noktadan söz ederken Hippolyte Taine'in felsefesini kurup Zola'nın "esaslarını savunduğu" ve Bourget'nin en güzel örneklerini verdiği eserlerin dikkatle incelenmesi ve bizde de bu yolda eserler ortaya konulması yolunda temennilerini dile getirir ama eser ismi vermez.¹⁰

Mehmet Rauf, "Tekâmül-i Tenkit" başlığı altında kaleme aldığı başka bir dizi yazısının¹¹ Hippolyte Taine'e ayırdığı bölümünde¹² Taine'nin eleştirmenden çok "hakîm" olduğu yolundaki yargısına Bourget'nin *Essais de psychologie contemporaine / Çağdaş Psikoloji Denemeleri*'ndeki sözlerini, (eserin adını da dipnot düşerek) tanık gösterir: Balzac ve Saint-Simon hakkında kaleme aldığı kitaplarının çok güzel olmasına karşın Taine'e eleştirmen demek doğru değildir (Nas, 2019: 75).

Mehmet Rauf'un bu yazılarını yine Bourget'nin başka bir eserinden söz ettiği "Aşka Dair" başlıklı dizi yazısı izleyecektir.¹³ Yazısına, burada söz konusu ettiğimiz *Paul Bourget ve Bir Cinayet-i Aşk* başlıklı yazısını hatırlatarak giriş yapan Mehmet Rauf, Bourget'nin *Physiologie de l'amour moderne / Modern Aşkın Fizyolojisi* (1891) adlı kitabından rastgele seçtiği başlıklarla aşkın "âşıklar", "metresler", "flörtler", "kıskançlıklar" gibi çeşitli görünüşlerini irdeler. Mehmet Rauf, Paris'in modern yaşamından, kendi okuma ve yaşantılarından verdiği örneklerle âdeta yepyeni bir metin kurar. Öyle ki, bazı yerlerde Bourget'nin mi, Mehmet Rauf'un mu konuştuğunun ayırdına varmak büyük dikkat gerektirir. Kemal Özmen'in ifadesiyle "aşkı merkezi izlek seçmiş" yazarlardan biri olarak Mehmet Rauf, Bourget'nin bu eserini âdeta yağmalamıştır (Özmen, 2022: 63).

II- Metnin Özellikleri

"Bir Cinayet-i Aşk", birbirini izleyen beş yazıdan oluşan ve ilk olarak 20 Nisan-3 Haziran 1899 tarihleri arasında *Servet-i Fünun* dergisinde yayımlanan dizi yazıdır.¹⁴ Mehmet Rauf

⁹ "Tetkikat-ı Edebiye: Hayat ve Kitaplar", *Servet-i Fünun*, nr: 533, 17 Mayıs 1317/30 Mayıs 1901.

¹⁰ "Romanlara Dair: Bizde Hikâye", *Servet-i Fünun*, nr: 344, 2 Teşrin-i Evvel 1313/14 Ekim 1897. Yeni harflere aktarılmış hali için bkz: İnci Enginün-Zeynep Kerman; *Yeni Türk Edebiyatı Metinleri 3: Nesir 1 (1860-1923)*; Dergâh Yay., İstanbul 2011, s. 596-602.

¹¹ "Tekâmül-i Tenkid", *Servet-i Fünun*, nr: 368-372, 377-378, 381, 383-384, 386; 31 Mart-4 Ağustos 1898.

¹² "Tekâmül-i Tenkid", *Servet-i Fünun*, nr: 381, 30 Haziran 1898.

¹³ "Aşka Dair", *Servet-i Fünun*, nr: 470, 473, 475, 477, 479, 487, 488, 2 Mart 1316-6 Temmuz 1316/15 Mart-19 Temmuz 1900.

¹⁴ "Paul Bourget ve Bir Cinayet-i Aşk", *Servet-i Fünun*, nu: 423-426, 429; 20 Nisan-1 Haziran 1899.

bu yazısını daha sonra bazı değişikliklerle 1914 yılında yayımlanan *Hanımlar Arasında* başlıklı hikâye kitabının sonuna eklemiştir.¹⁵

Kitapta yer alan sekiz hikâye, 168 sayfalık kitabın 117 sayfasını zaten doldurduğundan, “Tetkikat-ı Edebiye” üst başlığıyla yayımlanan 47 sayfalık bu incelemenin Mehmet Rauf tarafından kitaba özellikle eklendiğini düşündürmektedir. Aynı zamanda bu durum, Mehmet Rauf’un Paul Bourget ve eserleri hakkında kaleme aldığı bu yazıya ne denli önem verdiğini ve aradan geçen on beş yıla rağmen ona dikkat çekmek istediğini göstermektedir.

Yazarın sözcük seçiminden ifade biçimine kadar değişiklik/ler olabileceği düşüncesiyle, bu metni yayıma hazırlarken *Servet-i Fünun* dergisindeki tefrika edilen varyantı yerine *Hanımlar Arasında* başlıklı kitabındaki varyantı esas almayı uygun bulduk. Gerçekten bu düşüncemizde haklı çıktığımızı da gördük. Aradan geçen zaman içinde Mehmet Rauf’un kadınlar hakkındaki görüşlerinde birtakım değişiklikler olmuş ki tefrikada:

“Fakat başka bir gün yine –bir anda iki âşığı olduğunu öğrenen bir zevcin kovduğu bir zevceden bahsedilirken–delikanlı: “Başkaları birden almazlar da sıra ile alırlar, aradaki fark bundan ibarettir.” der; Helene “Her kadın böyle değildir!” demek isteyince “Ben de onlara fena demiyorum a, **onlar zayıf erkekler yalancı... Ne yapınlar? Birçok erkekler kendilerini sevdiklerine inandırıyorlar.**”

şeklindeki söylemi, on beş yıllık zaman zarfında:

“Fakat başka bir gün yine –bir anda iki âşığı olduğunu öğrenen bir zevcin kovduğu bir zevceden bahsedilirken–delikanlı: “Başkaları birden almazlar da sıra ile alırlar, aradaki fark bundan ibarettir.” der; Helene “Her kadın böyle değildir!” demek isteyince “Ben de onlara fena demiyorum a, **onlar zayıf erkeklere kendilerini sevdiklerine inandırıyorlar.**”

şeklinde erkek yanlısı bir söyleme dönüşmüştür.

Öte yandan, dizi yazının tefrikası sırasında, tefrika numaraları yanlış dizildiği gibi, yazının ikinci bölümü de *Hanımlar Arasında* başlıklı kitaba alınmamıştır. Bu bölüm uzun yazıyı kısaltmak amacıyla yayıncının isteği üzerine çıkarılmış olabileceği gibi asıl konu üzerine odaklanabilmek amacıyla Mehmet Rauf tarafından da atılmış olabilir. Biz, metin üzerinde tefrika numaralarına dipnot düştüğümüz gibi eksik olan ikinci bölümü de metne ekledik.

Yine, araştırmacıların işine yarayabileceği düşüncesiyle, tefrikada bulunmayıp kitapta yer alan sözcük ve ibareleri parantez içinde gösterdiğimiz gibi tefrikada bulunup da kitapta bulunmayan sözcük, terkip ve ibareleri ise üzeri çizili olarak verdik. Ancak karıştırılması olası birkaç noktada dipnotlarda bilgi vermeyi uygun bulduk. Bunların dışında, metnin anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla da birkaç noktada dipnotlarla kısa bilgi verme

¹⁵ *Hanımlar Arasında*, Dersaadet-Kanaat Matbaası 1330/1914, s. 121-168.

gereksinimi duyduk. Ayrıca, metnin yazıldığı dönemin noktalama işaretleri bugünkünden farklı olduğu için noktalama işaretlerinde olabildiğince bugünkü kullanılışı tercih ettik.

Metnin içeriğine baktığımızda göze çarpan ilk nokta, Mehmet Rauf'un bu yazıda kurduğu temel söylemde kendisini Bourget ile eşit bir düzleme koymasındır. Öte yandan Mehmet Rauf, biçeminde de son derece serbest ve öznelidir. Mehmet Rauf bu yazıyı sanki Bourget ve eserini tanıtmaktan çok kendi üzerindeki etkilerini dile getirmek için kaleme almış gibidir. Yazımızın başlığına “*Bir Mehmet Rauf İncelemesi*” dememizin nedeni de budur. Çünkü bu metin, bir Mehmet Rauf incelemesidir ve içinde sadece onun eserlerini yakından tanıyanların yakalayabileceği birtakım özellikleri barındırır:

Mehmet Rauf'un bu yazıdan önce kaleme aldığı ilki Alphonse Daudet'den “Safo”; ikincisi Prosper Mérimée'den “Karmen” adlı iki uzun yazısı vardır.¹⁶ Bunlarda ilkinde anılan romanı özetleyen Mehmet Rauf, ikincisinde Prosper Mérimée'nin romanından Bizet tarafından bestelenen Karmen adlı operanın konusunu anlatmaktadır. Silla Lançi ise o günlerde İstanbul'da bu eseri sahneleyen Françini Kumpanyası'nın primadonnasıdır. Mehmet Rauf'un “Safo” ve “Karmen”den sonra kaleme aldığı “Aşka Dair” başlıklı yazı dizisinde de, Bourget'nin *Modern Aşkın Fizyolojisi* adlı eserini sömürürcesine kullandığı görülür (Özmen, 2022: 63).

Bu metinlerin ortak noktası, Mehmet Rauf'un anılan eserlerden söz ederken araya genelleme niteliğindeki görüş ve yorumlarını da katmasıdır. İlk okuyuşta bu yazıların ilgili eserlerin özeti mi yoksa bir inceleme metni mi olduğu kestirilememektedir. Çünkü bu yazılarda geçen konularda kendisinin de bilgi sahibi olduğunu gösterebilmek amacıyla Mehmet Rauf'un malumatfuruşluk denilebilecek aşırılıklara kaçtığı görülür. Bazen anılan eser/lerden alıntı da yaparken bazen yazar/larının görüşlerini kendine özgü biçimiyle aktarır. Tamamen keyfî ve serbest bir yazı olarak bu metinlere özgün makale veya inceleme diyebilmek güçtür. Bu metinlere, Mehmet Rauf'un öykündüğü Paul Bourget'nin *Etütler ile Portreler* (1887) adındaki kitabından etkilenmiş olabileceğini düşünerek “etüt” denilmesi yerinde olacaktır. Çünkü tüm bu yazılara, onun eserlerini besleyen ön çalışmalar olarak bakılabileceğinden üzerinde konuştuğumuz “Paul Bourget ve Bir Cinayet-i Aşk” başlıklı metni de bir etüt olarak görmek yanlış olmaz.

Psikolojik denemelerini okuduktan sonra romanlarına yöneldiğini söylediği Bourget'nin romanlarından çok incelemelerini beğendiğini söyleyen Mehmet Rauf'a göre bu incelemeler olmasa Bourget'nin romanları da anlaşılabilir. Bourget'nin eleştiride Hippolyte Taine'in yolundan gittiğini söyleyen Mehmet Rauf, onun eleştirilerini Jules Lemaître ve Anatole France'ın “şahsî ve hissî” bulduğu eleştirileriyle karşılaştırır. Mehmet Rauf'a göre,

---

¹⁶ “Karmen ve Silla Lançi”, *Servet-i Fünun*, nr: 349, 6 Teşrin-i sâni 1313/18 Kasım 1897; “Safo”, *Servet-i Fünun*, nr: 359, 15 Kânun-ı sâni 1313/27 Ocak 1898.

“tenkidat” yerine “tetrkik-i rûhî” adını verdiği bu eleştirileriyle Bourget, insanî duyarlılığı dile getirmenin yanı sıra toplumsal analizler de yaparak kendine özgü bir yol yaratmıştır.

Romanlarındaki psikolojik analizlerin ise eserlerin akışına ağırlık vermesinden dolayı sıkıcı bulan Mehmet Rauf’a göre Bourget’nin en iyi yönü, temel ahlakî sorunları analiz ederken okuyucuya “evrenin ruhuyla varlık bilmecesinin acı ve anlaşılmazlığıyla oynamış” gibi hissettirmesidir. Realizmin insanın bedenini öne çıkarıp insanlığın bayağı yönlerinden söz ettiği bir sırada Bourget’nin natüralist romana karşı psikolojik romanı kurduğunu söyleyen Mehmet Rauf’a göre Taine’in ‘Edebiyat bir ruh ilmidir’ sözünden hareketle Bourget, “psikolojizm mesleğini en önce kabul ederek Avrupa’ya yayılmasına” neden olmuştur (Ercilasun, 2004: 184).

Savaş görmüş ve savaş sonrası etkilerini üzerlerinden atamadan yaşam savaşının pençesine düşmüş Bourget kuşağının ruhsal bakımdan hastalıklı bir kuşak olduğunu, psikolojiye olan eğilimlerinin de bundan kaynaklandığını düşünen Mehmet Rauf, yaşadığı çağın hastalıklarını kimsenin Bourget kadar derinlikli anlatamadığını, bu yüzden Bourget’nin öncü olduğunu dile getirir. Paul Bourget’nin ruh analizlerindeki başarılarını hayranlıkla aktaran bu satırlar, aynı zamanda Paul Bourget analizlerinin Mehmet Rauf üzerindeki etkisini gösterir.

Bourget’nin romanlarında işlediği temel izleğin aşk olduğuna dikkat çeken Mehmet Rauf, daha sonra onun aşkın kirlili ve karanlık yönlerini betimlediği *Yalanlar* ve *Gaddar Muamma* romanlarını kısaca özetler. Onun bu romanların konusu hakkında yaptığı kısa özet, yazının asıl konusu olan *Bir Cinayet-i Aşk* romanına geçiş için bir zemin olarak kullanılmıştır. Çünkü bu romanların ince ruhlu erkek kahramanları, *Bir Cinayet-i Aşk* romanının kahramanı Armand gibi kadınlara karşı önyargılı ve güvensizdir.

Romanlarındaki erkek kahramanların Bourget olduğunu söyleyen Mehmet Rauf, daha sonra *Bir Cinayet-i Aşk* romanının geniş bir özetini yapar. Roman kahramanlarını analiz ederken onların çocuklarından yetişkinliklerine kadar aldıkları dış etkileri tıpkı Bourget’nin yaptığı gibi determinist bir yaklaşımla sergileyen Mehmet Rauf, Avrupa’nın “*fin du siècle / yüzyıl sonu*” denilen dönemindeki karamsarlığa da değinir.

Metnin karakteristik özelliklerinden biri de Mehmet Rauf’un birçok noktada metne müdahale ederek aşk, kadın, erkek ve kadın-erkek ilişkileri üzerine kendi öznel görüşlerini genellemeler halinde metne yedirme çabasıdır. Mehmet Rauf biçeminin tipik özelliklerinden biri olan bu genellemeler, edebiyatında aşkı temel almış Mehmet Rauf’un üzerindeki Bourget etkisinin izlenim ve izdüşümleri olduğu gibi onun ileride yazacağı hikâye ve romanları için de birer alıştırma gibidir. Bu özellikleriyle metin, sadece Bourget ve

eserlerinden söz eden yazı olmakla kalmaz, Mehmet Rauf'un kişisel görüşlerini içeren farklı bir örüntüye sahip metin olarak karşımıza çıkar.

Sonuç

Paul Bourget ve eserlerinin Rezaizade Mahmut Ekrem'den Servet-i Fünunculara hatta Servet-i Fünun Edebî Topluluğu dışında kalan Hüseyin Rahmi'ye kadar bir dönemi etkisi altına aldığı görülmektedir. Mehmet Rauf'un Bourget'yi büyük ihtimalle kendisinin keşfetmediği, öncelikle Halit Ziya'nın *Hikâye* adlı kitabıyla yazarı tanıdığı ve aynı yıllarda çeşitli yayın organlarında tefrika edilen romanlarıyla Bourget'ye yöneldiğini söyleyebiliriz. Mehmet Rauf'un, kendi kendine öğrendiği Fransızcasıyla yazılarında özetlerini verdiği ve adını andığı eserleri dışında Bourget'den başka okumaları olup olmadığını bilemiyoruz. Anılarında veya anı niteliği taşıyan kimi yazılarında andığı Bourget okumalarını da hangi sırada yaptığına ilişkin maalesef bilgimiz yoktur.

Elimizdeki verilere göre Mehmet Rauf'un Bourget'den söz ettiği ilk yazısı "Bizde Hikâye" başlıklı 14 Ekim 1897 tarihli yazıdır. Bunu "Tekâmül-i Tenkit" dizisindeki 30 Haziran 1898 tarihli Hippolyte Taine ile ilgili yazı izleyecektir. Bourget'nin "Bir Aşk Cinayeti" adlı romanı üzerine kaleme aldığı 20 Nisan-1 Haziran 1899 tarihleri arasındaki dizi yazısında Bourget'nin anlatılan romanının geniş özetini vermeden önce *Yalanlar*, *Gaddar Muamma* gibi diğer bazı romanlarının konusundan da kısaca söz eder. Ayrıca yine bu yazıda, *Arz-ı Mev'ud*, *Şakird (Çömez)*, *Zamanımızda Aşkın Fizyolojisi* adlı eserlerin de adlarını anar. Yine bu yazısının girişinde Henri-Frédéric Amiel'den de söz etmesi Bourget'nin Dumas Fils, Flaubert, Baudelaire, Leconte de Lisle gibi yazarların eserlerini analiz ettiği *Etütler ile Portreler*'den de haberdar olduğunu düşündürüyor. Çünkü bildiğimiz kadarıyla Bourget, Mehmet Rauf'un da "Bir Cinayet-i Aşk" adlı metinde andığı Amiel'den bu eserinde söz eder.

Mehmet Rauf'un Bourget'den yoğun olarak söz ettiği son yazısı ise *Modern Aşkın Fizyolojisi* adlı eserini özetlediği ve 15 Mart-19 Temmuz 1900 tarihleri arasında tefrika edilen "Aşka Dair" yazısıdır.

"Bir Cinayet-i Aşk" adlı metin ise Mehmet Rauf'un kendisine büyük ün kazandıran ve onu psikolojik romanın öncüsü olarak edebiyat tarihimize kazıyan *Eylül* romanı başta olmak üzere diğer eserleriyle Bourget'nin eserleri arasında nasıl bir etkileşim olduğunu görebilmek bakımından gerek filoloji gerekse karşılaştırmalı edebiyat açısından büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Ahmed Şuayb (2018), *Hayât ve Kitâblar*, (Haz.: Erdoğan Erbay), Çizgi Yayınları, Konya.

Akyüz, Kenan (1995), *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri: 1860-1923*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

Andı, Kübra (1997), “Servet-i Fünûn Mecmuasının Sistematik İndeksi (1891-1901)”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Buttanrı, Müzeyyen (1997), “İkdam Gazetesi Üzerinde Bibliyografik Bir İnceleme (1894-1900)”, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Ercilasun, Bilge (1996), *Ahmet İhsan Tokgöz*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.

Ercilasun, Bilge (2004), *Servet-i Fünûn’da Edebî Tenkit*, Akçağ Yay., Ankara.

Ertaylan, İsmail Hikmet (2011), *Türk Edebiyatı Tarihi I-IV*, (Haz: A. Uçman vd.), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.

Gökçek Fazıl (2007), *Bir Tartışmanın Hikâyesi: Dekadanlar*, Dergâh Yay., İstanbul.

Kaplan, Ramazan (1988), *Klâsikler Tartışması: Başlangıç Dönemi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay., Ankara.

Kılıçel, Yusuf Şerif (1935), *Muhtasar Avrupa Edebiyatı Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Nas, Halef (2019), *Tekâmül-i Tenkit Yazıları*, Kriter Yay., İstanbul.

Özmen, Kemal (2022), “Mehmet Rauf’un *Eylül* Romanı Üzerine Düşünceler: Bir Romanın Doğuş Süreci”, *Rahim Tarım Armağanı*, Emin Yay., Bursa.

Perin, Cevdet (1957), *Çağdaş Fransız Edebiyatı I*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Tarım, Rahim (2021), “Anıların İzinde: Halit Ziya Uşaklıgil ve Mehmet Rauf”, *Halit Ziya Uşaklıgil*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., İstanbul, s. 335-345.

Uşaklıgil, Halid Ziya (2008), *Kırk Yıl*, (Haz. Nur Özmel Akın), Özgür Yay., İstanbul.

Uşaklıgil, Halid Ziya (2014), *Sanata Dair*, (Haz.: Sacit Ayhan-Levent Ali Çanaklı), Özgür Yay., İstanbul.

Yalçın, Hüseyin Cahit (1935), *Edebî Hatıralar*, Akşam Kitaphanesi, İstanbul.

Tetkikat-ı Edebiye:

Paul Bourget ve *Bir Cinayet-i Aşk*¹⁷

Bourget beni affetsin, “*ahvâl-i ruhiye-i muâsırîn*”¹⁸ hakkındaki tedkikat-ı mühimme ve amîkasını okuyuncaya kadar kendisini, kudret ve ehemmiyetini anlayamamıştım fakat Dumas Fils, Flaubert, Baudelaire, Leconte de Lisle, Amiel¹⁹ gibi muharrirlere dair yazdığı üstadâne teşrihât-ı edebiye beni irşad etti. Bugün de, -itiraf etmek lazım geliyor ki bugün bile- Bourget’nin bazı sahifeleri bana ağır gelir, sıkılmaksızın okuyamadığım fasıllara bugün de rast gelirim. Hele son zamanlarda çokça giriştiği fazla tafsilata tahammül edemem fakat ekseriyetle bu ne amîk bir tahlil, ne müşerrih bir tetkiktir! Bu can sıkın sahifelerin yanında öylelerine rast geliriz ki bizi hayatın hayat-ı ruhiyenin en elîm ve mühim serâiriyle rûberû kılar; bizi derin uçurumların üstünde, vahşet-i adem karşısında mebhut-ı haşyet bırakır; ruh-ı mevcudat ile mesâil-i mühimme-i ahlâkıyeyi teşrih ederken ruh-ı kâinat ile o muğlâk ve elîm muammâ-yı mevcudiyet ile sanki oynamış oluruz.

Bî-şüphe teşrih-i ruh hakkında Bourget en birinci bir müelliftir; ben kendi ruhumun tahlilâtını onun eserlerini okurken okudum; kendinden veyahut başkalarından bahsederken o kadar ta’mik-i nazarla, o kadar vüs’at-ı müşahede ile beyan ettiği mütalâât-ı felsefiye tıpkı benim için söylenmiş gibi gelirdi; benim bütün elemlerimi o teşrih etti, kederlerimin sebeğini ondan öğrendim. Bana ruhumu o bildirdi. Bunun içindir ki Bourget’yi son derece severim hele ilk eserlerini... Ve eserlerinde hikâyelerinden ziyade tetkikleri, hikâyelerinin

¹⁷ Bourget’nin bir romanıdır. (yazarın notu).

¹⁸ Yazarın burada *Essai de psychologie contemporaine / Çağdaş Psikoloji Denemeleri* (1883)’i mi, *Nouveaux Essai de psychologie contemporaine / Yeni Çağdaş Psikolojik Denemeler* (1885)’i mi kastettiği belli değildir.

¹⁹ Metinde “Amyen” şeklinde geçen bu kişi; filozof, şair, eleştirmen Henri-Frédéric Amiel (1821-1881) olmalıdır.

masallarından ziyade teşrihâtını severim. Benim fikrimce Bourget bu kadar muktedir bir müşerrih olmasaydı, bu kadar makbul bir romancı olamazdı; çünkü roman hususunda, hikâyeyi çalâk-i revîşine hâlel getirmeden sevk ve idare hususunda pek az muvaffaktır; ruh ile o kadar meşgul olan bu muharrir, -daima rahatsız edip en gizli sırlarını bile keşif ve ifşaya çalıştığından olmalı-, ruhu o kadar rahatsız etmiştir ki hikâyeleri bunun ziyaretinden mahrum kalmıştır denilebilir. Emsali muharrirlerin âsârı, kendine mahsus tetkikattan içlerinde bir eser olmadığı halde, bazen nasıl şevk ve tehalükle okunuyor, hâlbuki onunkiler tetkikat olmasa okunamazdı.

Fakat roman hususunda böyle zayıf olan bu muharririn bu tetkikatı öyle şeylerdir ki okurken hayran olmamak, bu her darbe-i kalemde derin manalar vâsiü’l-âfâk hakikatler küşâd eden iktidar-ı latife meftun kalmamak için insan bu hakayığın elinde zebun ve muzmahil kalıp da bunları halledememiş, anlayıp hissedememiş olmalı... Zira bunların kıymeti ancak o zaman, bu serâir-i muzlime-i ruhiye ile memlû uçurumlar fevkinde pür-haşyet kaldıktan sonra görülünce takdir olunabilir. Ve Bourget bu tetkikat ile çok meşgul olduğu için “psikolojik” denilen yolda roman yazdığı içindir ki hikâyelerinde bir nâlânî-i rûşen, bir atâlet-i şevk vardır, zira tedkikat-ı ciddiye ile meşgul oldukça romanın revîş-i çâlâk ü asabîsine bir ağırlık geleceği bedihîdir; eğlendirmek için değil, düşündürmek için yazan bir muharrir maksadına muvaffak olmak için zarurî birtakım fedakârlıklarda bulunur.

Bunun içindir ki Bourget’nin hikâyelerini okuduğum zamanlardan ziyade okuduktan sonra düşünürken severim, düşündüğü, düşünmeğe sevk ettiği için severim. Birkaç mühim mesele-i ruhiye hakkında yazdığı sahâif-i nefise her satırında başka hakayığın inkişâfını gösterir. Bunlarda insana ilham için ne hassalar vardır; bunlar insanı ne kadar düşünmeğe sevk eder! Mesela “*Arz-ı Mev’ud*”da²⁰ kıskançlığa dair birkaç sahife vardır ki hatta Shakespeare de dâhil olduğu halde hiçbir edip şu maraz-ı müdhişi bu kadar ciddi ve hakiki bir surette, bu kadar muvaffakiyet ile tasvir edememiştir. Tenkidâta dair eserlerinde öyle sahifelere rast geliriz ki derin ve uzun manalı hakayık-ı ahlâkıye ile mâlîdir; intikadda sırf kendine mahsus bir tarz-ı hâssı vardır; üstad-ı muazzezi “Taine”in usûl-i tenkidini daha ziyade tetkik ile kabul edip emsalsiz eserler meydana koymuştur. Tenkidin ne derece mükemmeliyete gelebilmesi mümkün olduğunu görmek için bu eserleri okumalıdır; Bourget’nin elinde bir eser ne dalâletler alıyor, bir mecmua-i eş’ardan, bir hikâyeden ne manalar, ne hikmetler çıkıyor bunu görmek için o tedkikât-ı ruhiyeyi okumalıdır. Bunları okurken hatta Jules Lemaître’in Anatole France’ın sırf şahsî ve hissî tenkitlerinden büsbütün başka bir usûl-i tenkide rast geliriz. Onun içindir ki Bourget bu eserlerine “Tedkik-i Ruhî” namını vermiş, “tenkidât” dememiştir. Bunlarda bir eser münasebetiyle hassasiyet-i beşeriyenin ve bu vasita ile ruh-i hâzır-i cemiyetin temayülât ve tefekkürâtını tetkik edilmiş görürüz.

²⁰ *La Terre Promise*, 1892.

Bourget tenkidde yaptığını hikâyede de yapmıştır. Hakikiyyun mektebi hep fiziyojjiye atf-ı ehemmiyet edip beşeriyetin sunuf-ı âdiyesinden, levsiyât ve âdiyâtından bahsettiği, Zola, Stendhal'den bahsederken bu muharririn vücud-ı beşerde şâyân-ı tedkik ve câmi-i küll bir nokta olmak üzere yalnız dimâğ ile iştigâl etmiş olmasını kâfi göremediğini beyan ederek: “İnsan yalnız ruhtan ibaret değildir, vücut akdemdir.” dediği sırada Bourget çıkmış, “Tabiî Roman” a bedel “Ruhî Roman” ı tesis etmiştir; daha doğrusu “Ruhî Roman” ın tekrar tesisine sebep olmuştur. Garip bir istihzâ-yı ahvâl olmak üzere bu iki meslek-i edebî aynı felsefenin zâde-i ahkâmıdır; tabiiyyûn-ı üdebâ, Hippolyte Taine'nin “bir eser-i edebî hâvi olduğu vesâikin miktarına göre kesb-i kıymet eder” düsturunu esas ittihaz ederek romanlarını yazmışlarken Bourget ruhtan bahsetmek vücuttan bahsetmek olduğunu ispat edip yine Taine'in “edebiyat bir ilmü'l-ruhtan başka bir şey değildir” düsturunu ele alarak sunuf-ı mümtazenin emrâz-ı maneviyesini teşrih için neşter-i tahlilini kullanmıştır.

***

Bourget, Prusya Muharebesi'nden²¹ sonra yetişen batnın müellifidir. Bu batnın emrâz-ı ahlâkiyesini teşrih eder ve hiçbir muharrir son otuz senelik sunuf-ı asalet hakkında Bourget kadar amîk tetkikatta bulunmamıştır; son seneler zarfında zuhur edip kesb-i şöhret ve muvaffakiyet eden Fransız üdebası tetkik edilince hepsinde birer parça Bourget buluruz. Gerek romanda gerek tiyatrodâ Bourget ile beraber ilm-i edebiyata girenler ile sonradan kesb-i iştihar edenlerin, memalik-i sâirede bulunup da bütün Avrupa'da tanılacak kadar muvaffak olan yeni muharrirlerin cümlesi “psikolojizm” denilen mesleğe rağbet ediyorlar ki bunu en evvel kabul ve müdafaa eden Bourget olmuştur. İnsan mensup olduğu batnın temayülât-ı ahlâkiyesini Bourget kadar nefsinde cem etmiş ve onu arz ve ifade tebliğ ve müdafaa için Bourget kadar ibraz-ı iktidar etmiş bulunursa hakkında: “zamanının emrâz-ı ahlâkiyesini onun kadar kimse teşrih edememiştir” sözü bir mübalâğa olamaz.

Ve şüphe yoktur ki, bu emrâzın en mühimi, en müessiri aşktır. Aşk bütün kuvvâ ve melekât-ı vücudiyemizin bir hayal önünde inhilâl etmesi demek olduğuna göre teknil mevcudiyet-i maddiye ve maneviyemizin bu âfetten zarar-dîde olması tabiidir. Aşktır ki bir tecellisi ile bütün ruhumuzu sarsar, havass-ı melekâtımızı kendi seyir ve harekâtına tâbi kılar. Tasvir-i ahvâl-i ruhiyeye temâyül eden Bourget de işte bunun için ruhu en iyi ve en mânidar safahatıyla gösteren aşkla meşgul olmuş, zamanının aşkında gördüğü bütün ânât-ı inhilâl ve temarruzu tetkik ve kaydetmiştir. Hâlbuki zamanı, dimağı ve bedeni su-i istimalât ile harap ve münhedim olmuş meshûf ve mahmûm bir batnın zamanı olduğundan aşkın yalnız sefil ve mülevves, sefih ve muzlim taraflarını en iptidâî alâiminden en feci ihtizarlarına kadar kaydetmiştir.

²¹ 1870 Savaşı olarak da bilinen, 18 Temmuz 1870-10 Mayıs 1871 tarihleri arasında İkinci Fransa İmparatorluğu ile Prusya Krallığı arasındaki savaş.

Bu zamanın delikanlıları, yani “aşk” adamları ve bu on dokuzuncu sefih ve faal asrın bütün vekâyiyle, bütün metâibiyle bu yorgun babaların kansız, mehzûl evlatları, ailelerinden aldıkları nazik terbiye ile nurdan, gülden mürekkebe bir hayat için hazırlanmış, bir iş görmekten ziyade ince düşünmeğe, ince hissetmeğe müstaid; adalâttan ziyade asaba mâlik zayıf, soluk adamlardır; asrın bu yorgun, bitap, asabî zâde-i hüzelidir. Hâlbuki aldıkları terbiye-i ilmiye ü fikriye bunu ıslah edecek liyakatte değildir. Bunlar asrın ortalarına doğru ulûm ve fûnûnda birkaç keşf-i mühim ve bazı tasavvurat ve icraat-i içtimaiyenin düçâr-ı iflas olmasından mütevellit bir ye’sin verdiği hâhiş-i metânet ve faaliyetle serâir-i mevcudiyeti fen ile keşfetmek ümmid-i vâhisine kapılan birtakım büyük muallimlerin medreselerinde bulunmuşlar, İngiliz feylosoflarının son psikoloji keşfiyat ve nazariyatıyla, zamanın felsefesi olan determinizm ile meşbu olmuşlardır. Ahkâmından pek âlicenabâne ve insaniyet-perverâne netayıç, ulvî bir kanun-ı ahlâk çıkarılması mümkün olan bu felsefenin ulviyatını, gördükleri harp fecâyininin, ba’de’s-sulh nazar-ı dikkatlerinden kaçmayan ihtiyâlâtın müşahedesıyla kaybederler; hayatın, bu saf ve âlicenap muallimlerin derslerinde öğrendikleri gibi hulyâ-yı hekîmânedan ibaret olmayıp tabiatte câri olan kanun-ı vahşi-i musaraaya tâbi olduğunu görürler; “struggle for life” denilen mücadele-i maişet fecâyii önünde birtakım kanaat-i muhayyile ile aldanmak kendilerine hoş görünür; sahne-i hayatı, keşfettiği hakayık-ı felsefiyenin humarıyla mest ve mahmûm bir hekîm heyecanı ile değil, ahkâmât-ı felsefiyenin itidâl-i demle teşmil ve ta’mîminde hiçbir mâni görmeyen bir şakird sükûnetiyle hareket ederler. Her mesele, nokta-i nazara göre başka cibahât arz ettiği gibi bu felsefede bir nokta-i nazardan öyle netayıç tevlid eder ki beşeriyete bundan muzır hiçbir müessir olamaz.

Hâlbuki insan yalnız kanaat-i fikriyesiyle iş göremez, hareketlerinde bu kanaatin bir mühim sebep teşkil etmesi zaruri ise de o zamana kadar aldığı terbiyenin, vicdan dediğimiz cevheri teşkil eden bütün âvâmilin bu kanaate mutabakat-ı tâmm ile mutabık olması meşruttur; insanlarda öyle ihtiyacât vardır ki vücudun bekasından ziyade fenâsını mücib olabilir; işte itilâfı muhâl olan bu iki esas arasındaki mücadele, bu müsademe-i elîme (dir ki) Avrupa’nın şimdiki batn-ı evlâdında zâhirdir. Hayatı determinizm felsefesinin şu nokta-i nazarından görmek, mevcudiyeti o kadar fena ve boş gösterir ki me’yusiyet, bedbinlik bunun bir netice-i zarurîyesidir. Bunlar görürler ki herkes, hatta bu kanunların farkında olmayanlar bile yine onun ahkâmına tabii olarak râm oluyorlar, bittabi bu ahkâmın sıhhatine kanaat ederler; o halde bu kadar hunhar, miskin, behimî olan insanlardan bir nefret başlar, merdümgiriz olurlar. Artık yapılacak bir iş, fedâ-yı nefis edecek bir vazife bulamayarak âlem-i ezvaka atılırlar. Zaten ilk terbiyeleri kendilerini aşk ve lehve sevk eder. Yine bu terbiye-i rakikadır ki hayata girdikleri anda önlerine dikilen mesâil-i mühimmeye karşı birden muzlim, haşin bir musarî-i hayat olamamalarını icap eder. O kadar zayıf, o kadar alflü’l-ihdiyadlılar... O kadar nesevîdirler ki kadınlar gibi aşka meftun olarak dünyada başka bir şey, ondan başka hiçbir şey yoktur fikrinde bulunurlar.

İşte tamam bu sırada Bourget'nin “*Yalanlar*”²² romanındaki René Vincy gibi olurlar. Bu René, fevkalade bir rikkat-i şebâb ile hayatını bütün aşktan, pür-nûr ve garam bir rüyadan ibaret görür; kadınlar rüyanın mest ü müzehheb perileridir; âlem-i hayata ilk mecmua-i eş'ârının mest-i muvaffakiyetiyle muzafferen girmiştir; o zamana kadar tecrübelerini sâde eserler arasında icra etmişken şimdi yaşıyor, hatta bu tecrübeleri o kadar can-sûz buluyor ki kendinde soğuk tahlile daima galebeye çalışan hassasiyet-i hulyakârâne ile biraz ümitlere kapılıyor. Fakat karşısına çıkıp kendini cidden seven bir kadın, şu Madam Moraines, öyle bir kadındır ki kim bilir kaçınıcı olmak üzere aldığı bu genç, güzel ve harareti âşığı çok geçmeden kemâl-i lütufla mazhar-i visâl etmekle beraber diğer bir âşığı da çok geçmeden terk etmiyor, genç ve dinç zevci de hesaptan hariç kalmamak şartıyla: Zira zevci kendinin şûh ve müsrif bir Paris kadını sıfatıyla sarfa mecbur olduğu parayı tesviyeye muktedir olmadığından Madam Moraines için elinin altında her arzuya dâim küşade bir kese-i lutf ü müsaade bulmak lüzumu kat'idir; işte bu hizmet için Bourget'nin en mükemmel tasvirlerinden olan Baron Desforges; bu ellilik ihtiyar ve ihtiyatkâr bir çapkındır ki tabibin tavsiyelerini metresinin buselerinden ziyade şâyân-ı itibar görerek madamın daimî âşıklığında bir muvaffakiyet-i civanâne gösterir.

Demek, Madam Moraines, tamam kanun-i tabiiyeye tatbik-i hareket ediyor. Tıpkı bir nebat gibi ki bir ihtiyac-ı tabîi eseri olarak neşv ü nemâ-yı tamme mazhar olmak için her çareye müracaattan çekinmiyor. Kendisinin şüpheden, istirahati taht-ı tehlikede bulunduracak bir halden kurtulup ihraz-ı ihtiram için âlem arasında bir mevki-i muhterem sahibi olmak için bir zevce ihtiyacı vardır. Âdi masrafları görür, daima el altında işe yarar bir adam; fakat böyle bir adamdan ezeli bir hararet ve şebab beklenemeyeceğinden ihtiyacât-ı amîka-i ruhiye için de işte René Vincy, şu bedbaht şair, bu o kadar tecrübesiz, o kadar budaladır ki kendisini idare etmek işten bile değildir; bu kadar rakibeler arasında her türlü zarafet ve ziynetle ihraz-ı galebe için âlât lazım: Tiyatroda localar, arabalar, biblolar, elmaslar; hâsılı yaşamaktan başka şeylere lüzumu olan bütün bu hurde şeyler. Bunlar için de Baron cenapları, iki saat müsaade, sonra serbestî... Artık hayat mükemmeldir, insan her saatini memnun geçiremez ya, beş saat zevcin esiri, üç saat ihtiyar çapkının mel'abesi, fakat sonra bütün gün hep muzaffer, hep mesut...

Delikanlı, şair kalbinin bütün hararet-i âşıkânesi, bütün safvet-i necîbânesi ile merbut olduğu bu kadının ne olduğunu bir gün öğrendiği zaman deli gibi olur; kadın bu gence o kadar merbut olduğu halde bile, hele son zamanlarda belki ilk şerare-i ihtirası onun kolları arasında hissetmiş bulunduğu halde bile hayat-ı sefihânesine, bu tantana yalanlarına o kadar meftun, o kadar elîm bir surette merbuttur, o kadar ahlâksız bir Parislidir ki delikanlının beraber uzaklara kaçmak, orada kendi kendilerine, kendi kendileri için mesut ve müsterih yaşamak teklifini reddeder; “Mümkün değil Paris'ten ayrılamam. Beni böyle kabul et,

²² *Mensonges*, 1887.

yapamayacağım şeyleri benden isteme!” diye inler ve çocuk ye’sinden intihar eder fakat muvaffak olamaz. Sade bir ceriha...

Fakat vücudun yaraları ya iltiyam bulur ya öldürür; hâlbuki ruha açılan yaralar! Mevt olmasaydı bunlar belki ebediyete kadar sürerdi. Ruhun ölüşü, insanın manen ölüşü, işte asıl fecia, işte asıl yara... René... Bu bedbaht şair de bu yara ile mecruhtur. Çünkü sonra, bir başka hikâyede görürüz ki bu adam tahammül edemeyerek bütün ulviyet-i şebâbını, meâlî-i hissiyatını kirletmiş, gidip alçakça bu kadının ayaklarına atılmış, bütün insanlığını, kendine evvelden o kadar ulvî görünen nefsinin telvis ve tezlil etmiştir.

***

“Gaddar Muamma”²³ romanındaki delikanlı, melek gibi iki kadının elinde bir kız gibi büyüyerek yirmi iki yaşına kadar kadının ne olduğunu pek o kadar anlamayan Hubert Liauran kendini çıldırırmasına seven ve çıldırırmasına sevdiği, yirmi iki senelik safvet ve hararetiyle nasıl sevmek mümkün ise öyle sevdiği ve öyle sevildiğine emin olduğu kadın ile Thérèse de Sauve ile bir senelik uzun bir zevç ve zevce muâşakası kadar saf, öyle kocalarını aldatan kadınlar muâşakalarının elîm fecayiinden muarra bir sevda ile seviştikleri bir zamanda yazı geçirmek için gittiği deniz kenarından yine eski aşk ve muhâleset, belki daha ziyade samimiyet ve ciddiyetle avdet eden kadının o müfarekat zamanında bir başkasıyla bir odada görülüp orada herkesin içinde rezil olduğunu duyar ve kadına bu hain yalana inanmadığını söylerken bedbaht, o Thérèse, itiraf eder: – Evet, yalan, niye iyi, artık elvermez mi?

Bu da öyle bir kadındır ki Paris denilen dehşetli (fisk ü fücür) makine(sî)nin harap ve tarümar bir kurbanıdır. Lâkayt ailelerden birinin zehirlenmiş bir çiçeği, sefih bir babanın metresleri arasında büyümüş, kendi kızı olmadığını belki bilen bu babanın bulduğu zevç, bu muhteris kadının hayattan beklediği şeylerden hiçbirini ona vermediği için hücum eden melâli, bir muâşaka yapmakla geçiririm zannetmiştir. Hayalen, emelen o kadar mülevves olduğundan bu ilk levs kendine hâiz-i hüküm bir şey gibi görünemez; fakat muâşakalar tevâlî ettikçe hep aynı tatsızlıkla geçen eyyâm-ı şebâbının mahvoluşuna esef etmeye başlar. Bir gün, bu genç kız kadar saf çocuğa rast gelir. Bu pâk vücut, bâkir havas, saf aşk yanında aşkın ne olduğunu, bir kadının işte böyle bir aşk için vücudunu pâk, havassını bâkir tutması lazım geldiğini, böyle bir muâşık için muhafaza-i sâfiyet etmek beşeriyetin en tatlı saadeti, kadınlığın en büyük zevki olduğunu anlar; böyle bir adamla ebediyen beraber yaşamayı temin edecek izdivacın, namusun, iffet ve ismetin şimdi ele geçmesi, heyhat ki muhâl olan bir hazine-i saadet olduğunu görerek hasretle âh eder ve bu mestî-i saadeti elden kaçırmak korkusuyla mazisini gizler; o kadar gizler ki hatta kendini de unuttur; fakat vücudu o kadar mülevvestir, kendindeki behimiyet o kadar alîldir ki bir haftalık bir müferekata tahammül

²³ *Cruelle Enigme*, 1885.

edemez, bir hezeyan-ı havas gelir, kendini kaybederek bir hâhiş-i vahşi-i cinsiyet ile bir başkasına, ötekini hâlâ sevdiği halde ilk rast geldiği adama teslim olur. Sonra akli başına geldiği zaman mecnun gibi, vücuttan intikam alan ruhun bütün mezbuhiyetiyle mahmûm-ı âteş ve işkence kalır. İşte bunun içindir ki gencin ilk ithamında mağlup ve bitap hıçkırarak itiraf eder; fakat yine “seviyorum” diye inler; “vallahı, billahi seviyorum; görüyor musun sana taabbüd ediyorum, beni bırakma, bana kadınlığımı, dünyamı, bir aşkın ne olduğunu sen öğrettin, beni bırakma! Seni o kadar seveceğim, o kadar mutî, sadık olacağım ki beni affedeceksin!”. Ve evvela bu hareketi şiddetle takbih eden, bir cinayet sayan genç, bir gün bu artık emin olmadığı aşka o kadar dayanamaz, kalbinin ibramlarına, vücudunun ihtiyaçlarına o kadar mağlup olur ki inleye inleye kadının kucığına düşer; böylece artık onu tevbih hakkını da kaybeder, zambak gibi saf iken sevk-i aşk ile mecruh ve marîz olur, (o da) mülevves olur.

***

İşte bu gençler, böyle elîm tecrübelerle ilk hülyaları terk ederek ulûm ve edebiyattan ve hayattan aldıkları zehirli derslerle levsiyata dalarlar, safvet ve faziletin sade birer namdan ibaret kaldığını, safvetin gaflet, ümidin cinnet olduğunu müstehziyâne tekrar ederler. Tecrübelerinin kuvveti, fen ve edebiyatın da muaveneti (ile) mütehekkim ve kelbî²⁴ olurlar; sanırlar ki her kadın birdir ve hepsi mülevvestir; (en) masum nazarlılara en mülevves bakışlılar belki şâyân-ı tercihtir; zira hiç olmazsa bu levste riya yoktur, yalan yoktur; insan kimin ile münasebette bulunduğunu evvelden bilir ve pek elîm olan aldanmaktan nefsinin muhafaza eder.

Bize yaşamak için kuvvet veren, bedia-i hayalîyemizi teşkil eden şeyin böyle zerre kadar şâyân-ı hürmet olmadığını, bir darbeye **birden** sukut ve tenezzül ettiğini görmek maneviyetimizde mütenazıran o kadar mühim bir ihtilâli mucip olur ki bunların feciiyet-i elîmesi de asıl bir manevi buhrandan ibarettir. Eğer, **Âh**, aşkımız sade böyle bir tecrübeden birkaç günlük bir ıstırap ve me'yusiyet ile kurtulsaydı... Fakat bütün ahlâkımız mütenazıran inhizama uğrar, son derece rahnedâr olur. Bunun içindir ki bu gençlerin daldıkları âlem-i sefahatte birkaç senelik bir hayat kendilerini tanımayacak kadar değiştirir, sevk-i vukuat ile öyle bir canavar olurlar. İşte Claude Larcher böyle bir adamdır; Claude Larcher, Bourget'nin ilk hikâyelerinin hemen hepsinde gördüğümüz ve bilhassa “*Zamanımızda Aşkın Fizyolojisi*”²⁵ unvanıyla yazdığı eserindeki tahlilât ile tanıdığımız bir muharrir, bir âşıktır ki Bourget'nin en mükemmel tasvirlerinden biridir. Claude, sevdiği fena bir kadından, her türlü levsler içinde sanatkârane şînâver olan bir aktristen gördüğü hıyanetlere, tahkirlere rağmen onu terk edemeyerek ayaklarının altında sürünecek kadar ahlâkına zaaf gelmiş bir adamdır.

²⁴ Toplumsal değerleri tanımayan, kinik.

²⁵ Özgün adı *Physiologie de l'Amour moderne ou Méditations de philosophie parisienne sur les rapports des sexes entre civilisés dans les années de grâce 1880*. / *Modern Aşkın Fizyolojisi veya 1880'li Lütûf Yıllarında Uygar Kişiler Arasındaki Cinsiyet İlişkileri Üzerine Paris Felsefesine Dair Meditasyonlar* (1891)'dir.

Bu muâşakât-ı sefile içinde ulviyet-i insaniyesini o kadar zâyi etmiştir ki insanlığın o derekeye inmesini kendisi de bazen şâyân-ı teellüm bularak ondan kaçıp aylarca görüşmediği, onu görmemek için uzaklara gittiği halde de mesela gazetede onun mel’un ismini sade bir görmekle deli olarak her şeyi, bütün kararlarını, izzet-i nefsinin, hatta nâzil olduğu otelde çantasını ve hesabını unutarak ilk katara atlayınca gelip tekrar akd-i râbıta eder. O kadar maceradan sonra yine yalvararak tekrar kabul olunmak ve böylece artık onun denâetlerini görse bile bir şey söyleyememeye mahkûm kalmak, “Seni ben çağırmadım ya, kendin geldin, istersen gidebilirsin de...” sözüne daima maruz bulunmak için insanın ne gibi müthiş sevâik elinde ihtiyarını kaybetmesi lazım geldiğini uzun uzun tasvir eder: Hor ve zelil, nefret ve şikâyet ile kıskançlıkla, alçaklıkla fakat sermest-i ihtiras bir mecburiyet ve ibtilâ ile yine yaşar, artık bu bir alışılmış hayat olur. Claude Larcher bütün mesâvi-i fikriyesi, emrâz-ı ruhiyesi ile zamanının hasta edibini, hasta âşığı musavverdir.

Daha doğrusu bütün bu adamlar kendisi, Bourget’dir; bazı itiraflarla, ötede beride dikkatle görülebilen birçok ser-riştelerle anlarız ki böyle düşünen, böyle seven, bütün bu emrâz ile ma’lûl olmuş ve olmaya ramak kalmış adam hep kendisidir. “Şakird”²⁶ unvanlı eserindeki mukaddimede zaten kendi de itiraf etmez mi? Bu bir felsefenin soğuk düsturlarını bir kanun-ı âdilin maddelerine riayet ediyormuşçasına asla vesvese-i vicdaniyeye düşmeden harekâtına tatbik eden ve tahayyülât-ı fenniye ve mantıkiye ile cinayetlere kadar irtikâb eden adam için: “Biz hepimiz bir gün az kaldı böyle oluyorduk” demez mi? Ve asıl bahsetmek istediğim “(Bir)²⁷ Cinayet-i Aşk” romanındaki delikanlı da Bourget’nin kendinden başka biri midir? Kendi hâlet-i ruhiyesinin bir vak’aya tatbiki değil midir ki ona kendi bile “cinayet” diyor? Ve bu elîm tecrübeler, acı düşünceler değil midir ki Bourget’yi bu ilk eserlerindeki gibi sırf tahlilât-ı feniyesi için nukat-ı nazariye-i ahlâkiyeyi feda eden bir feylesof sanatkar olmaktan kurtarıyor? İnsaniyet-i sefilenin tehvin-i âlâmına ait birtakım ciddi, şâyân-ı hürmet vezaiifle nefsinin tazvif ediyor. İnsanlar için gıda-yı ruh olacak ve bu vazifeyi görececek bir şey olamaz mı, diye düşünerek ıztırabât-ı beşeriyeye merhamet etmenin buna kâfi olduğunu, başkalarının sefaletlerine acıyabilmek, ağlayabilmek pek mukaddes ve hayırkâr bir şey olduğunu anlıyor. Bunu anlamak, anlatmak için bir muharririn böyle mahûf fırtınalardan kurtulmuş olması lazımdır.

-2-²⁸

Şimdi öyle bir genç tasavvur edelim ki insanların –değil ölmek için bir nefha-i sihr, bir buse-i şebnem bekleyen goncalar gibi- lerzişdâr-ı bûy ü sekr olduğu sinn-i masum-ı emelde bulunsun: O kadar bâkir; her güzel şey onu bir incizâb-ı mestâne ile bir incizâb-ı

²⁶ *Le Disciple*, 1889

²⁷ Her iki varyantta da bu sözcük yoktur.

²⁸ Tefrikada numara 3 olarak yanlış dizilmiştir. Ayrıca bu bölüm, kitaba alınmamıştır.

müellem ile çeker; her kadına meftundur; o kadar vüs'at-i iştiyakı vardır ki bütün kadınlara mâlik olmak bile emellerini iğna edemez. Fakat bir gün, bütün kadınların kifayet edemeyeceğini zannettiği ihtiyacât-ı fesîha ve amîkası bir kadının bir nazarıyla, bir tebessümüyle titreyen, âciz ve giryân kalan, kendine kifayet edemeyen bir şey olur kalır; o nazarda, o tebessümde o kadar nâmütenahiyyet-i vaad ü bahtiyarî bulur ki ruhu tahammül edemez, aczinden sızlar. Dünyada böyle bir aşkın ilk günleri kadar latif bir şey olamaz. İnsan bir anda bütün kâinata sahip olur, bütün ihtiyacât ve âmâlinin bir müddet memnun edilmesinden mütevellit kanaat ve saadet içinde zevk-i hayatı tadar. Fakat zamanın sade bir güzarişiyle her şeyin, bütün şiir ve heyecanın mahvolarak samimiyet-i ruhiyenin yerinde iki behime-i ihtirasın pençelediği görülür; insanların sefalet-i elîmeleri bundan gelir ki esası, mehîb, mukavemetsûz ihtiyacât-ı ruhiyeleri ne ise bütün kuvvâ-yı maddiye ve maneviyeleri de bunun inhilâlîne hâdim, bunun eserlerini muharrib olmak üzere müteşekkildir. Hissî ve dimağî lezzetler yerine yalnız bir ihtiras-ı şehvânî kaldığı, en ulvî bir aşkın zaruri olarak sadece bir behimiyete indiği, yani kanun-ı tabiat hükm-i gaddarını teşmil ettiği zaman görülür ki beşerde esas-ı hayat bu ihtirastan ibarettir. Bunun önünden aşk münhezimen, müteellimen kaçtığı gibi nefret ve garaz, hatta hakaret bile kaçır, insan sevdiği bir kadına böyle bir rabîta-i behimiye ile merbut kaldığı zaman onun tekmil mesavî-i ahvâli, hatta hakaretleri kesr-i rabîtayı mucip olacak bir sebep-i kavî teşkil edemez; gayz eder, nefret eder, tahkir eder, yani ruhun bütün istikrahlarıyla reddeder de yine terk etmek elinden gelmez. Fakat istikrah-ı maddî hâsıl olunca her şey biter ve hırs-ı şehvânî ilk günlerde o kadar ulvî olan aşkımızı bu dereke-i levse indirdikten sonra nihayet kendi de mağlup olur. Şu derekeye inen aşkın ilk masumiyetlerini, ilk emellerini derpiş edersek böyle bir sukutta insanlara, insanların zavallılıklarına ağlayacak bir fecaat görürüz. Hayatın bütün mesavisi, bütün rezâilî içinde bir aşk, yalnız bir aşk varken, ondan başka bir şey yokken o da zaruri, kat'î olarak böyle çukurlara inerse zavallı beşer ne yapmalıdır?

Bourget, “*Yalanlar*” ve “*Gaddar Muamma*” romanlarında bu sefaletleri acı acı ihsas etmiştir.

Aşkın böylece tenezzülü ahlâkta da icrâ-yı tahribat ederek yavaş yavaş aşk, ahlâkiyatta asıl tahlil edilecek mühim bir sebep olur; bunun için hayat-ı içtimaiyede aşk pek ziyade ehemmiyet kesb eder; bu bir âfettir ki elinden hiçbir cihetimiz sağlam kurtulamaz; öyle bir kaza-yı ruhî, öyle bir kıyamet-i maneviyedir ki aksi bütün mevcudiyetimizi rahnedâr eder. Aşkın en mühim, en dakik zamanı budur; hayatta sonradan pek mühim netayiç tevliid eden birçok kararlar bu zaman verilir: Manastırlara çekilenler, intihar edenler olduğu gibi kalplerine baştan başa bir yübûset çekenler, en masum bir kadının karşısında bile bir lerziş-i heyecan ve aşk hissedemeyenler de olur; bazıları çok sevdikleri için muzdarip oldukları gibi birçok adamlar da hiç sevemezler ve sevemedikleri için muzdarip olurlar; işte Bourget bu akîmiyet-i ruhu pek ciddi, pek acı tasvir etmiştir ve asıl bahsetmek istediğim “*Bir Cinayet-i Aşk*” romanı da bu esas üzerine yazılmıştır.

Bu sevemeyen adamlar sevmişler, sevilmişler, aldatılmışlar, muzdarip olmuşlardır fakat şu acı tecrübeleriyle sevdiklerinden gördükleri fenalıkları unutamadıklarından artık onlara garazları, adem-i itimatları vardır. Her fenalığın menşei olan hodgâmlığa karşı müdafaa-i nefis için bir daha aldanmamak için herkese, her şeye inanmamak, daima ihtiyatlı bulunmak isterler; aşk denilen bu tehlikeli oyunda mağluben, mecruhen yere serilmek, çiğnenmemek için ihtiyatlı davranırlar; birçok sinelerde –aradığı bûy-ı vefa yerine- hıyanet ve lâkaydî görmekten harap olmuş bu itikad-ı felsefide bir adam için her şeyden me’yus olarak: “Mademki insanların elinde bir şey yoktur ve hayatlarının zebunudurlar; demek ki asıl fenalık bu hayattadır, bu ne olduğu meçhul olan gaddar hayattadır!” diyerek bütün mesuliyeti hayata bulmak, bedbin olmak zaruridir. Bilâ-istisna herkese ve her şeye su-i nazarla bakıp daima kendini kurtarmaya çalışmak, edilecek bir iyilik bulamamak bir nevi hodgâmlıktır ki muhakemât-ı akliye ve sevâik-i tabiiye ile ittisa ede ede bir gün canavarca bir ehemmiyet kesb eder ve bütün kuvvâ-yı ruhiye bunun şiddet-i cereyanına kapılır kalır. O zaman insan sade bir hodgâm değil bizzat hodgâmlık olur. Asıl azap da o zaman başlar, zira hodgâmlık kadar zararı yalnız kendimize dokunan hiçbir zemîme yoktur. Bu zararın yanında başkaları için muzdarip olmak hiçbir şey değildir ve Madam Gerarde’nin “fazileti terk edenlerin birinci mücazâtı herkeste de bunun mevcut olduğuna inanmalarıdır” hikmet-i amîkası burada tezahür eder.

Bu derece hodgâm bir adam herkesi de öyle görür, kendi herkese karşı nasılsa herkesin de kendine karşı aynı hesap ve mülâhaza ile hareket edeceğine zaruri kâildir. Bunun için bir gün kendini hakikaten seven bir kadına tesadüf edince sevildiğine inanamaz. Herkeste bittabi mevcut olan hodgâmlığı kendindeki esası, umumi hodgâmlık nazarıyla görerek bir galat-ı muhakemeye uğrar. Böyle bir hâlet-i ruhiye ile muâşaka yalnız muhâl değil, aşkın esas-ı vücuduna da külliyen muhaliftir. Aşkta ihtiyat ve basiretle hareket etmek sevmemek demektir; aşk, sevk ve idaresi elimizde olmayan bir kazâ-yı hissîdir. Zaten tehalük-i havas arasında son zamanlarda hakiki aşk pek azaldığı, adeta her türlü hissiyata aşk namı verilerek bunun hakikati mahvolmaya, bin türlü ihtiyacât-ı ruhiye arasında unutulmaya başladığı için bu muhakemât ile fikr-i aşk bütün bütün zâyî olur. İtimatsız, muhakemeli aşk olamayacağından böyle bir adam sevmez: Sevmek için inanmalı, kendini untabilmeli, fedâ-yı nefis edebilmelidir. “Beni sevmiyor ki, niçin öleyim?” hissiyle bu mümkün değildir. Onun ruhuna o kadar maraz müstevlidir, tahlilât-ı bâride, tecarib-i sekîne ile harareti o kadar sönmüş, ruhu o kadar kurumuş, bir taraftan da itiyad-ı hissiyatını daha zuhur etmeden iptale o kadar alışmıştır ki artık bir cümle-i şiir ve heyecana gayr-i kâirdir. Onda hiçbir şey garîzî ve âni değildir, bir makine gibi telakki ettiği mevcudiyet-i beşeriye soğuk soğuk tahlil etmek seyyiesiyle kendisi sahihen bir makine, bir tahlil ve hesap makinesi olmuştur. Hep hesapla, hep menfaat için uğraştığından rast geldiği bu kadını müfsid, yalancı, hain olmak üzere kabul eder; daha ilk nazarda onu hükmetmiştir; artık her hareketini bu hükmünü doğru telakki ettirecek yeni yeni hükümlerle terfik ve tahkim eder.

Sevmek ruhun bir nazarın harareti altında eriyecek kadar hassas olmasıyla mümkündür: (İnsan sevebilmek için) gördüğü aşk ve vefaya inanmalı, işittiği yeminleri başını sallayıp “Bu da ötekiler gibi!” diyerek, gülerек dinlememeli. Kalb-i beşer³⁰ inanmadıkça sevemez (ve) sevededikçe adem-i emniyet hissi kuvvet bulur.

Böyle sebepler netice ve neticeler sebab-i hizmeti görerek, esbab-ı netayiş birbirine tekrar tesir ederek her şeyi onu binâ-yı aşka, teessüs-i emele muktedir olamamağa sevk ve icbar eder; (o zaman insan) yalnız hazz-ı cismanîyi mümkün görür; bunu öyle bir mükâfat gibi telakki eder ki hiç olmazsa hakikidir, vehmî değildir; “Zaten bundan sahih ne var?” der ve sade eğlenmek, aldanmayarak, âkilâne yaşamak için aşkı, muşakayı bir oyun gibi kullanmak ister; karşısındaki(ni) kandırmak için mudhikeler oynar; onun da aynı muamelede bulunduğu katiyyen kanidir; hâlbuki arada şiir ve heyecan-ı aşk mevcut olmadığından hakikat-i muşaka, yani iki cinsiyet-i behimenin müstekreh mücadele-i hodgâmânesi nazar-ı tahlilinden kurtulamaz; ezvak-ı maddiyesinin bütün hakayık-ı mülevvesesi şevkini mecruh eder; yübüset-i kalbi, sekinet-i mütehekkimânesiyle beraber ruhunda bir şey vardır ki (bu hâlden) daima nefret eder ve “Âh ne olsa (da) sevebilsem...” diye çırpınır. Kadınlara medyun olduğumuz en mestâne saadetlerin sadece onların yalanları sayesinde husûl bulunduğu hakikat-i kıymetdârını anlayarak zaten bütün eşvakımızın nasıl sade bir yalan olduğunu düşünür, asıl lazım olan şey inanarak birkaç dakika mesut olmak olduğunu hesap edip “Aldansam, âh beş dakika aldanabilsem!”³¹ diye sizler fakat artık bunun tabii olmak zamanı geçmiştir, sahte tecrübelerinden daha ziyade öğrenir, nihayet öyle bir zaman gelir ki sevmek ve mesut olmak için her şeyi, hüsnü, serveti, bir kadını meftun edecek her türlü meziyetleri olduğu halde kadımlar arasında yâbis, soğuk ve haşindir. Buna bir de cidden seven masum kalpli ve ulvî bir kadın ilave ediniz: İşte “*Bir Cinayet-i Aşk*” romanının esası.

Armand de Querne, anasını babasını pek küçükken kaybetmiş, vâsisi olan amcasından gördüğü muamelelerin ~~zehr-i bâridiyle~~ tesiriyle herkese karşı müçtenib yaşamak, kimseye ısınmamak, mektep hayatı ve kitaplarla fikri daha yaşamadan bozulmuş, mektepte iken soluk çehreli, batık gözlü, mesavi-i hafiyeden nişan olan zayıf bünyeli çocuklar arasında hayali kirlenmiş, mahza amcasından kurtulmak için orayı tercih ettiği halde bu hayattan da öğrenerek daha bir çocukken âlem-i ezvaka atılmış, en âdi kızlarla görüşmüş, su-i istimalât ile vücudunu harap etmiş, sonra isbat-ı rüşd ederek cihan-ı maişete girince kadından kadına, aşktan aşka, daha doğrusu tahassüsten tahassüse atlayarak yaşamaya başlamış, kendini henüz on beş yaşında iken itikattan mahrum bırakan yine

²⁹ Tefrikanın bu bölümüne numara konmamıştır.

³⁰ Tefrikada terkip yerine “insan” sözcüğü yer alıyor.

³¹ Tefrikada bu iki cümle “Aldansam, fakat sevebilsem... Âh aldansam, beş dakika aldanabilsem!” şeklindedir.

kitaplar olmuş, Paris Muhasarası³² ona fecâyi-i beşerin a'mâk-i müdhişesini göstermiş, mektepten çıkınca otuz bin Frank irâd-ı senevîsi ile yapacak bir iş bulamamış; bir artist olmak için (büyük bir) deha lazımdır fikrindedir, ellinci bir bestekâr olmaya razı olamıyor; evlenmeyi aklına getirmiyor; bunun için seyahate çıkmış, dünyayı dolaşmış, tecarib-i âşıkânesine vüs'at gelmiş, en çok merbut olduğu kadınlarla geçen muâşakaları kendisine göstermiş ki her buse evvelce alınmış verilmiş buselerin aynıdır; dünyada her şey kısa, sathî ve beyhudedir, hususuyla aşk... Hayatı böyle kâh kızların kâh kocalarını aldatan kadınların âgûşunda, daimî bir sefahat-i bâride içinde, hiç telezüz etmeksizin, her günü birbirine benzemek şartıyla boş geçmiş; hiçbir şey, hiçbir kimseyi sevmeyerek yaşamış, müşterek bir aşkın lezâizine daima bigâne kalmış; yâbis-i ruhuyla hayatta bir adamdan ziyade bir seyirci gibi, hatta kendini bile lâkaydane temaşa eden bir seyirci gibi kalmış; böylece otuz iki yaşını bulmuştur. En mesut olması lazım gelen, başkalarınca adeta birer muvaffakiyet addedilen telâkileri gaşyolarak bekleyeceğine bu intizar saatlerini, maşukâsının hayat-ı maziyesine dair malumat alarak yalanlarını meydana çıkarmakla geçirir. Onu sevmeğe kendini gayr-i kâdir kılacak her şeye müracaat eder, bir şey bulamazsa kadının kusursuzluğuna değil kendisinin o kusurları bulmakta muvaffakiyetsizliğine hükmederek, bulunca bir büyük şeye mazhar olmuş gibi sevinerek “Âdi bir şehvete his namı veren, altıncı veya yedinci âşıktan sonra kendine gelince birinci âşık olduğuna inandırmak için nafîle yorulan” bu kadınlar arasında hiçbir zevk-i ruh hissetmeyerek sürünür gider.

Hélène'e tesadüfî işte o zamanda vukua gelir; bu en aziz dostunun, bir mektep arkadaşının zevcesidir. O da validesini pek genç kaybetmiş zaîfî'l-tab olan babasının sonradan aldığı karısından pek çok çekmiş, Paris mühendis mektebinden çıkıp vilayete gelen (kocası) Alfred bir gün kendini³³ isteyince bu kadından kurtulmak için bu izdivacı hemen kabul edivermiş fakat hayat-ı maziyesi kendini hayalperest edip istikbal hakkında pek çok emeller beslettiğinden izdivacın hakayık-ı maddiyesi karşısında zevcinin –nezaket-i kalbiyesi, iyiliği ile beraber- kadınlığın ne olduğunu anlamamış bir adam olması, onu harap etmiş, “îfâ-yı zevciyet kendisine gayr-i muntazır olduğu kadar menfur bir şey, maharetsiz bir unfe verilmiş bir vergi gibi olmuş”tur. Bunun için zevcini sonraları artık gizlenemeyen bir nefretle kabul eder, zevci de zaten ürkek olduğundan bütün bütün ürkek olur, beceriksizlikle aşkını gösteremez; zaten bayağı olmakla beraber zarafetten mahrumdur. Hélène ise bilakis asil bir aileden mevrus birtakım ihtimamât-ı tezyine ve usuliyeye mâlik, müdekkik bir üvey valide elinde son derece incelmış bir kadındır.

Zevcinin mesela yemek yiyişi, gidip gelişi, oturuşu, bir yerde acele yapılacak bir iş karşısında bir müddet köylü gibi ağzı açık kalışı, nihayet yavaş yavaş her şeyi onu bizar eder; zevcesinin bütün ihtimamlarıyla beraber yine mesela boyun bağısı adam gibi bağlanmamış,

³² Fransa-Prusya Savaşı sırasında 17 Eylül 1870'de başlayıp 28 Ocak 1871'de Paris'in düşmesiyle son bulan kuşatma.

³³ Bu sözcük tefrikada “kendisini” şeklindedir.

yakası inmemiş bulunur, gözlüğünün bağı düğümsüz kalmaz; bundan başka Alfred mühendis olduğundan edebiyata vukufu olmayan âlimler gibi âsâr-ı edebiyeyi tahkir eder; muhaveret-i âdiyede bile zevç ve zevce arasında bir nokta-i ittihad ve iştirak yoktur. Zevce: “İşte sevdiği bir çocuğu var; Paris’i istedi, buraya geldik, istediği gibi müstakil (yaşıyoruz), mevkiim şerefsiz değil, her şey bize tebessüm ediyor da zevcem yine mesut olmuyor... Niçin?” diye merak eder; öteki ise: “Acaba saadetin ne olduğunu hiç, hiç tanımayacak mıyım?” diye düşünür; ona iflas-i âmâli pek acı gelir.

-4.³⁴

Bu esnada Varades isminde bir zabıt çıkar, Hêlène buna karşı hafif bir meyil hissederse de zabıtın bir gün bir muamele-i anîfânesi ile araları açılır. Bundan sonra artık me’yus ve muztarip yaşamağa başlar ve bir gün zevci ona Armand’ı getirir.

Alfred zevcesine şimdiye kadar Armand’dan o kadar bahsetmiş, lakırdı arasında bu Armand ismi o kadar geçmiştir ki kadın bıkmıştır; onun da Alfred gibi bir adam olduğuna kani iken Armand’ı görünce fikri değişir, korkuları zâil olur. Armand bilakis tezyinde müsamahasız, mümtaz, nezih bir adamdır; fakat nazarındaki mânâ-yı amîk-i tehekküm Hêlène’i korkutur, “Buna rast gelmeseydim daha iyi olurdu” diye düşünür.

Armand gelip gitmeye başlar; onların Paris’te tesis-i ikamet etmelerine, ev bulmalarına, bunu muvafık-ı zevk ve usul bir yolda tefriş etmelerine yardım eder; bin türlü muavenetlerle tabiatteki zarafetleri, meziyetleri gösterir; zeki, zarif ~~mübtelâ-yı his~~ olan Hêlène’e Armand’ın her hâli latif gelir; bundan başka konuştukları şeyler de hep müttehîdü’l-efkâr çıkarlar, aşk hakkında aynı fikirleri vardır; fakat Armand’ın simasındaki ifade-i taab ü melâl kadını tecarib-i âşikanesinin çokluğuna, çokluğuyla beraber acılığına inandırır. Hêlène ibtida korkarak şaşırır, sonra bu Parislinin zarafetine hayran olur, böyle bir adamı bedbaht eden kadınları düşünür, ona acır; bu hiss-i rikkat peyda ola ola nihayet öyle bitap bir aşk hâsıl eder ki kadın buna mağlubâne teslim-i kalp etmekten kendini men edemez. Hêlène sahihan ulvî, gerçekten, cidden iyi bir kadındır; bilmeyerek, ilk defa hissettiği aşkın bütün bitaplıklarıyla, iradesizlikleriyle düşünemeyerek mağlup olur. Armand da bir taraftan davet edildiği yerleri terk ederek geceleri gelip onun yanında geçirir, bütün vaktini onunla birlikte geçirmek için fırsat aradığını hissettirir. Bu sıralarda bir gün yemeğe geleceğini vaat ettiği halde “Hastayım” diye itizar ederek gelmez, Hêlène anlamak için kocasını gönderir; Alfred döner gelir, “Bırak şu haini” der, “Ne hasta, ne bir şey, evde bile yok... Hastalığı bahane imiş... Kim bilir hangi mev’ud-ı telâkide!”. Kadın o kadar müteessir olur ki bu teessürden Armand’ı ne derece sevdiğini anlar. Tekrar görüştükleri zaman şiddetli davranır, ~~nere-de-idiğini~~ nereye gittiğini sorar, delikanlı elini alır, Hêlène hıçkırır...

³⁴ Tefrikada bu bölümün de numarası yoktur.

Bundan sonra, aşkta pek acemi olan H l ne hissiyatının nasıl büyüdüğünü saklayamaz; Armand dehşetli tecrübesiyle hepsini görür ve öyle idare eder ki kadın r zg ra m ruz hasta bir yaprak gibi titreyerek onun m nkadı, esiri olur; (onu) sevdiğini, onun için öldüğünü itiraf eder. Fakat hakikaten p k olan her kadın gibi “aldatma”nın azıyla çoğunda hiç fark olmadığına inanan H l ne için bu hareketlerin ne kadar fena olduğu malumdur, bu sebeple (arzularına) mukavemet eder; lakin Armand’ın gözlerinde gördüğü bir ifade-i elem her şeyi bitirir, bitab-ı mukavemet “ h muztarip olma, senin için mahvolsam da zararı yok...” diye haykırmak ister, “seni sevmediler, bedbaht ettiler, ( yle mi) i te ben seveceğim, (ben) mesut edeceğim,  h seni mesut edebilsem!” diye sızlayan nazarlarla bakar. Fakat H l ne bunu sarahaten söylemediği, Armand da sevdiğinin son ve kat’i delil-i muhabbetine n il olmadıkça söylediğine inanmadığı için geç kadın pek muztarip olur. Onu asıl müteessir eden şey Armand’ın kendi aşkına, bu çokluğu altında ezildiği, mahvolduğu aşkına inanmasıdır; bütün **saadetleri** saadetini, onu aşkına inandırabilmekte görür.³⁵  h, serbest olsa, zevciyle çocuğu olmasa da gidip ona dese ki: “Bak i te seninim...” ve “Görüyor musun, senin olduğum için **mesudum, mağrurum; seni mesut görmek için**  lmeye razı olurum!” fakat ne çare, kendi hayatına mâlik değil, bir zevci var, bir çocuğu var. ( ste bunun için) onun asıl emeli p k bir rabita-i  şıkaneedir; bu emeli terk edememekle beraber katiyyen de biliyor ki **denilebilir ki**³⁶ bu mümkün değildir, bir gün her şeyi Armand için feda edecektir, onun nazarından o hüzün ve melâli mahvetmek için her şeye razı olacaktır; fakat i te bir türlü muktedir olamıyor... Bütün bu hummaların arasında bir gece Armand’ın gösterdiği hain ne   pheler, adem-i itimadlar o kadar acı **kaht**³⁷ gelir ki kadın “Peki, Armand, mahzun olma, ne istersen razıyım!” der...

Bu söz, kalbinin son tabakalarına kadar inen bir kadının derin bir sesle söylediği bu söz, Armand’ı müteessir edeceğine mütehayyir eder; H l ne’nin **kadının** tetkik edecek kudreti olsaydı Armand’ın gözlerinde umduğu mesudiyetin yerine mütecessis, muhakkar bir nazar-ı bârid görerek ne kadar muztarip olurdu. Bizim için her şeyi feda eden bir kadının bütün kabahatlerini en evvel affedecek adam biz olmalıyız; onun bize verdiği saadet bunu m tekeffildir. Fakat Armand için sade bir arzu-yı cismanî vardır, arzu-yı cismanî kuvve-i tahliliyemizi iptal edemez. Bunun için kadın “Bari mesut olacak mısınız?” diye sorduğu zaman o bir mudhike oynar gibi hissetmeyerek “Nasıl sual? Elbette.” diye kadının g zelli lerini t dad etmeye ba lar...  h, mua akada hissimizi, fikrimizi olduğu gibi s yleyemediğimiz, bunları tağyir ve tebedd l yle gizlemeye mecbur kaldığımız zaman, yani arada gizli, hesaplı bir şey bulunduğu zaman emin olabiliriz ki yaptığımız mua aka değil mudhikedir.

³⁵ Tefrikada “bütün saadetleri, onu bir a ka inandırabilmekte görür” şeklindedir.

³⁶ Metnin esas alınan ikinci varyantında yer alan ve aynı bağlaçla iki farklı sözcüğün yan yana gelmesinden ötürü tümceyi bozan bu sözcük ve bağlaç tarafımızdan çıkarılmıştır.

³⁷ Metnin esas alınan ikinci varyantında yer alan ve tümcenin anlamını bozan bu sözcük tarafımızdan çıkarılmıştır.

Armand da, genç kadın zevcinden başka bir adamdan ilk defa gördüğü bu nevazişler altında heyecandan ezilmiş, yarı ölmüş gibi dururken başka şeyler düşünür, mest ve mesut olacağına onun hareketlerini tecessüs eder. Mesela kadın burada, bu salonda kabul edemeyeceğini söylediği zaman delikanlı kendi evini teklif eder; ~~kadın~~ Héléne (oraya) başka kadınların da gelmiş olması ihtimalini düşünerek ~~burasını~~ orasını da reddedince Armand dostlarından birinin evini teklif eder; Héléne o dosta işin açılacağı zamanı gözünün önüne getirerek ikisini de görür gibi olur. Kendi nazarında o kadar ulvî ve mukaddes olan aşkını bu dost kim bilir nasıl telakki edecek diye düşünür, yine reddeder. Armand kendisi gibi kadının da bu muaşaka oyunlarını ilk defa oynadığına inanmadığından mahza kadını tetkik için, tecrübelerinin derecesini anlamak için bu tekliflerde bulunur: Kadının kendi evinde kabul etmemesini yabancı yerde daha mahzuz olmak emeline atfeder, evine gelmemesini eser-i ihtiyat olarak telakki eder, dostunun dairesini reddedince “Bir mahrem bulmamızdan korkuyor” der ve kadını hicabından mahveden bu müzakerede devam etmekte beis görmeyerek “Ya küçük bir daire tefriş etsem...” diye sorar; Héléne’in arzu-yı kalbîsi bu olduğu halde yine başını sallar, bu daireye gizli gizli gelip gitmek, komşuların, kapıcıların nazar-ı iştibahı önünden geçmek, gidip gelişi merak edilen peçeli kadınlardan biri olmak... “Hayır Armand, su-i zan etme, beni anla; öyle bir yerde senin olmak isterim ki sonra hiçbir emare kalmasın. Görüyor musun, benim için tefriş edeceğin bu dairen şayet beni sevmekten vazgeçersen ne olur? Bak, şimdi bile bunu düşünmeye tahammül edemiyorum. Armand, beni haksız yere mahkûm etme, beni anla...” diye yalvarır; kadın Armand’ın tabiatını, bu kuvve-i hayaliye ile kalbin kâmilin ayrılmış olduğu tabiatı iyi bilmemekle beraber nazarından hareketlerinin su-i tefsire uğramadığını anlar gibi olur; adem-i itimadın bir sürat-i maraziye ile zuhur ettiğini (görerek) merak eder, (o güne kadar) kendinin aşkından şüphe ettiğini bilmekle beraber (bu şüphenin) ~~muafakattan~~ muafakatinden sonra yine, hâlâ pâyidar kalışı onu harap eder...

Ertesi gün için vaad-i mülâkat alarak dostunun evinden çıkan Armand kendinin yine mahûf bir surette melûl ve me’yus olduğunu görünce bunu evvelâ Héléne’i kocasından kıskandığına atfeder fakat maziye düşünür, bütün mektep hayatını, mektepten çıktıktan sonra Alfred’le buluştuğu zamanları hatırlar, dostlarından biri kendisine (o Varades isimindeki) zabitin hikâyesini anlatmış, fakat bittabi hakikat-i hâli bilmediğinden sadece bu zabitin bir zaman Héléne’in hanesine devamı mucib-i kıyl ü kâl olduğunu söylemiştir; Armand, Héléne’i görmeden evvel onu tecarib-i âşıkânesinde yorulan cüstücûkârân-ı tecessüsten addettiği için ilk tesadüflerinde kadının tecrübesiz gibi görünmesini ilk rast geldiği Parisli kendisi olmasından mütevellit addeder, sonra Alfred’le birkaç müsahabede bahis tahakkuk ettiğinden Héléne’in kendine teslim olmaktadır imtinalarını sırf şuhluğuna hamlederek muhasarayı sıkır ve nihayet işte muzafferiyet meşhud olur; onun fikrinde bu muvaffakiyet-i âşıkâne dizisinde diğerlerinden daha güzel, daha arzu olunur bir galibiyet olacak... E, o halde niçin me’yus oluyor? Bu, dostuna ettiği fenalığa azab-ı vicdaniyesi mi?

Dostu mu? Fakat Alfred gerçekten dostu mudur? Vâkıa, bu aralarında başkalarının da böyle olmak üzere mukarrerdir; fakat bir dost sizi tanıyan, sizin de kendisini tanıdığınız, kalbini size gösteren, kendi de sizin kalbinizi gören adamdır. Armand yeislerinden, meserretlerinden, melâllerinden bu hesap makinesi Alfred’e bir şey anlatabilir mi? Hiç onun da gelip kendisine bu yolda tevdi-i mahremiyet ettiği vâki olmuş mudur? Hem de ne iyi olmuş da bu vâki olmamış; zira hayatı devam ettirilmiş bir mektep diye telakki eden bu şakirdin fikirleri kim bilir ne kadar budalaca şeylerdir. Mektep arkadaşı demek o levs ocağı arkadaşı demek değil mi? O kürek refikine niçin bu kadar hürmet etsin? Hayır, sebep melâli vicdan azabı da değildir; bu mahvolmaz melâli, bu çok kere gelip kalbinin hasta noktalarını ısıran mahveden melâli o pekiyi biliyor. Büsbütün serbest kalarak tecarib-i âşıkâne âlemine daldığı zamandan beri muzlim bir ihtizar-ı ruhtan başka ne duymuş? Kendini en çok mesut etmiş lazım gelen kadınların yanında hissiz, bârid kalmamış mı? Bunu önceleri cismanî bir ürkekliğe, ihsas edebildiği ihtisasâta gayr-i lâıyk olmak azabına, safvet arzusu hastalıklarına atfederdi; fakat şimdi anlıyor ki bunun sevemeyeceğini **bilmekten**, kat’i olarak bilmekten başka bir sebebi yoktur. Kendi kendine soruyor: “Hélène’i seviyor muyum?”. Düşünüyor, nefisini yokluyor, sevmediğini, yalnız güzel olduğu için arzu ettiğini anlıyor; canı sıkıldığı için mülâzemette bulunmuş, imtina gördüğü için merak edip üstüne düşmüş... Hodgâmlık ve şehvet; işte bu kadar... Şu halde niye iyi? **Niçin** diğerlerine benzeyecek bir sergüzeşt daha (niçin)?

Hayatta aşktan başka bu sefil mevcudiyetimizi bir müddet olsun unutturacak, onun meraret ve ducreti derecesinde zevk verecek bir şey olmadığı halde en kıymetli bir muvaffakiyet-i âşıkâneyi “Niye iyi?” nevha-i nevmîdiyle telâkki etmek kadar elîm ne vardır? Mevcudiyet-i beşeriye kâmilten heyecandan ibaret iken hiçbir heyecan duymayacak kadar yübûset-i kalp ne müthiş mahrumiyettir!

Armand’ın bütün uğraşmasına sebep “belki bu başka türlü olur, belki severim” ümidi olduğu halde kadının son âh-ı teslimiyetine karşı yine aynı bürudet-i tahlil, yine aynı yübûset-i ruh, yine o sefalet-i derûn ile kaldığı içindir ki (bugün hâlâ) me’yustur; der ki: “Öyle ise onun hayatına niçin girdim? İşte on iki ay evvel beni tanıımıyordu bile... Ne kadar rahattı... Namuslu bir adam gibi hareket edebilmek için yine vakit var”. O zaman –bir kere daha yaptığı gibi- aralarında “gayr-i kabil-i tamir” bir hâl vuku bulmadan evvel feragat etmek niyetine düşer ve yazmak isterken aklına Varades gelir, ma’hûd zabıt; o vakit kendi kendine der ki: “Safderûn çocuk! (Mademki) ben olmasam bir başkası olacak. Bir çapkına rast gelmiş bir zevk kadını; ne iyi iş” ve güler; hemen aklına evvelce aynı fikirle feragat ettiği bir kadından görmüş olduğu tezyif gelir ve böyle ertesini gün kararlaştırılan saatte kararlaştırılan yerde bulunup da biraz intizardan sonra kapının çalındığını işiterek açtığı zaman karşısında Hélène’i görünce memnun edileceğinden artık emin olduğu arzusunun sevkiyle biraz kendini unuttur. Hélène sahîhen pâk olan kadınların böyle zamanlarda duçar olacakları halecan-ı mahmumâne ile sabahlara kadar uyumamış; en şiddetli yeislerden en yüksek bahtiyarlıklara,

en acı vicdan azaplarından en ulvi fedakârlıklara geçmiş; aşkın, sevilen adamı mesut etmekten tahassül eden saadetin ne olduğunu anlamış; bir mev'ud-ı visale, ilk mev'ud-ı visale gelen bir kadın gibi ra'şedâr-ı yeis ve heyecan, şikeste-i mesti-i âmâl kalmış; yarı ölü, bir başka şey olmuş, bir başka hâl almış, bir başka kadın olmuş, seven ve sevilen bir kadın (olmuş)...

Armand onu elinden tutup odaya çekerek peçesini açıp şapkasını, eldivenlerini aldıktan sonra ocağın yanındaki koltuğa oturarak dizlerinin dibine çöküp mecnunâne sıkarak teşekkür ederken kadının şu çektiği cansûz elemeleri gizlemek için cebrî bir sükûtle bakan gözlerine dikkat ederek: “Ha, der, halinden belli ki bu ilk mülâkatı değil. Benim için bir hevesi var, istifade edelim; lakin niçin her kadında her âşığı ilk âşığı kendisi gibi olduğuna inandırmak cinneti vardır?”. Dudaklarıyla saçlarının kıvrımlarını dağıtır; kadın gayr-i ihtiyari hareketleriyle bunları düzeltirken “Korkma, der, ben her şeyi düşündüm”. Ve yatak odasından geçirip bir tuvalet odasına götürür: “Burada saçlarını tekrar yaparsın”. Héléne kızarır “Oh, beni utandırılıyorsunuz” diye mırıldanır. Tekrar yatak odasına gelirler. Orada (kadının) ceketinden bir cep tarağı düşer. Héléne nereye gitse bu tarağı beraber taşımak mutadı olduğu halde Armand: “Unutmamış, der, berâ-yı ihtiyat”. Ve Héléne burada ilk defa hissettiği heyecan-ı şedîd ile şikeste ve bitap (olarak) “Mesut musun?” diye sorduğu zaman Armand “Pek çok!” cevabını verdiği halde kadının gelişinden tâ bu sualin vukuuna kadar dikkat ettiği bütün ufak tefek halleri düşünerek onun nasıl bir oyuncu olması lazım geldiğini tasavvur eder. Artık katiyen emindir ki bu kadının ilk âşığı kendisi değildir. Bunu anlamak bir büyük muvaffakiyetmiş gibi bütün dehasını o cihete sarf eder. Eğer kadın muvaffakiyet göstermeseydi riyakâr diyeceğini düşünmez de böyle hafif davranışını bütün bütün ahlâksızlığına atfeder. Héléne saadetinden aşkından, onun olduğu için ne kadar mesut olduğundan bahsederken o kendi kendine “Ne gariptir ki hiçbir kadın insaf edip de ‘ben bir fenalık yapıyorum, yalan söylüyorum, zevcime hıyanet ediyorum, bu beni eğlendiriyorsa da yine bir fenalıktır’ demiyor, garip, garip!” diye sâkitâne dinler...

Sahih Samimiyetle seven bir kalp için ilk mülâkatı takip eden günler kadar latif ve cansûz hiçbir şey olamaz; tekrar yalnız buluşuncaya kadar herkesin arasında resmi görüşmek, (gizli gizli) mektup yazmak, hep yalnız kalarak sade onu, ona ait şeyleri binlerce defa düşünmek, daha mesut olmak için ona fedâ-yı can arzularıyla uğraşmak... Héléne, fazla olarak, cidden namuslu bir kadın safiyetiyle yalnız bir kişinin olmak merakına o kadar mağlup olur, Armand'ın hakkını o kadar dikkatle muhafaza eder ki zevcini her türlü müsaade-i hususiyesinden mahrum bırakır, hatta ufak tefek bahanelerle gösterdiği mümânaatların daha ziyade devam edemeyeceğini anlayarak hekime müracaatla tıbbî bir sebep icat eder; o zaman daha emin olarak sevdiğinden, sevildiğinden son derece mesut ve sermest bir hayat başlar; bu bir hayat olmaktan ziyade bir rüya-yı bahtiyârîdir. Kadın saadetinden o kadar emindir ki Armand'ın, bu derece irtibatı görüp “Heves devam ediyor, Allah verse de çok sürmeseydi” diyen Armand'ın bazı ufak ihtiyatlarını, işmizazlarını bile görüp düşünemeyerek o ne yapsa, ne söylese kendisini mesut eder. Armand muaşakasında bazen öyle bir inbisat görür ki “Ne

oluyorsun?” demeye mecbur olur. Fakat bir gün kadın: “Âh senden bir çocuğum olsaydı...” deyince delikanlı birden: “Ben bunu temenni etmem, zira bir başkasına baba derdi!” cevabını verir. O zaman kadın haykırarak: “Yok, niçin?” der “Seninle kaçır giderdim... Mademki hiç onun olmuyorum, artık Alfred beni nasıl tutar?”. Armand kendi kendine gülerek “İşte bu da o iddiada... Hepsi iddia ederler ki sizin olduktan sonra kocalarını terk ediyorlar” ve gayr-i ihtiyari –vaktiyle Hélène’i o kadar muztarip eden- o soğuk şüpheli tebessümle gülümser; o zamandan beri bu Hélène’nin gördüğü ilk adem-i itimat alametidir; haykırır: “Nasıl, nasıl, bana inanmıyor musun? Yemin ederim ki senin olduğum günden beri Alfred’in zevceliğinden çıktım.”. Öteki sadece: “Canım, ben kıskanç değilim, biliyorum ki seviyorsun!” der; kadının maksadı bu değildir, o ister ki kıskanç olmadığı için değil, yalnız kendinin olduğuna inandığı için kıskanmasın. Bu ısrardan sıkılan Armand: “Peki, nasıl istersen öyle söylerim...” der ve ilk ceriha bununla açılır: “Bana inanmıyor, bana inanmıyor!”.

Hélène, o kadar me’yus olur ki günlerce ağlar, şimdi ona bir âgâhlık gelir, etrafına ayık gözle bakar, kendi aşkıyla Armand’ın aşkı arasındaki farkı görür. “Beni böyle bir harekette bulunmaya kâdir görmedi, öyle mi? Demek beni sevmiyor” diye sızlar; ötede Armand: “Yalan söylüyorsa da bana hoş görünmek için söylüyor, ben de haksızlık ediyorum a, niçin onu muztarip etmeli?” yolunda muhakemeler eder. Fakat başka bir gün yine –bir anda iki âşığı olduğunu öğrenen bir zevcin kovduğu bir zevceden bahsedilirken– delikanlı: “Başkaları birden almazlar da sıra ile alırlar, aradaki fark bundan ibarettir.” der; Hélène “Her kadın böyle değildir!” demek isteyince “Ben de onlara fena demiyorum (y)a, onlar zayıf erkekler(e kendilerini sevdiklerine inandırıyorlar). ~~yalanı... Ne yapmışlar? Birçok erkekler kendilerini sevdiklerine inandırıyorlar.~~ Onlar da onda bir inanıyorlar, aldaniyorlar. Nihayet, yekûn böyle doluyor.” Cevabını verir; o vakit Hélène’in diline bir sual gelir: “Ya ben?” Fakat cesaret edemez; sevdiğinin tabiatındaki kendine meçhul olan şeyleri görür gibi olur, kadınlar hakkında böyle fikirleri olan bir erkekle münasebetini düşündükçe vaktiyle anlamadığı birçok dekayık(ı), bütün tafsilatı görmeye bazı inbisatlarına karşı gösterdiği tavr-ı telakkiyi anlamaya başlar, birçok halleri tahattur eder, görür ki Armand kendine inanmıyor. Kendini cidden sevmediği halde “Benim ol” demeyeceğine emin olduğu, o kadar namuslu bildiği Armand için kalbinde uyanan bu şüphe pek elîmdir; “Bir kadın onun kalbini harap etmiş!” diye ağlar; bu sefer yüreğinde Armand’a bir merhamet, o kadına bir gayz hâsıl olur, tahammülsüz bir kıskançlık gelir, “Benim yanımda o kadar mesut olmuyor” (ve) “Onu mesut edemiyorum.” demeye başlar ve bir kere bu his hâsıl olunca hayatı sırf işkenceden ibaret kalır. Artık hareketlerinden, sözlerinden korkar; bir suretle ona fena görünmeyeyim diye yapacağını şaşırır. O kadar şüpheleriyle beraber Armand’ın, yalnız buldukları zaman, gösterdiği aynı irtibat, aynı hararet evvelki irtibatlarında, o kendini mesut eden irtibatların, hararetlerin de sırf “arzu”dan neş’et ettiğini anlatır. Yine bir gün delikanlı söz arasında: “Beni sıkın şey yalan söylediğinizi görmektir.” deyince kadın, yanında her şeyi kendine külliye meçhul, kendini daima yalan söyler tanımış bir adam görür ve o kadar emniyetle

sevdiği bir adamı böyle kâmilten yabancı görerek, uyurken bir naaşa bağlanıp uyanınca kendini bu müthiş arkadaşla zincirler içinde merbut gören bir mahkûm gibi olur; dört ayda, harici hiçbir sebep yokken, dört beş kelime ile en ulvî saadetten en muzlim bir sefalete inmiş bulunur.

Âh eğer sahih ise, eğer Armand gerçekten kendini sevmiyorsa! Ne yapacak? ~~yarabbi-ne yapacak?~~ O zaman kendini bir siyah uçurumda, sersem, sefil, mecruh, bir uçurumun başında görür. Şimdiye kadar hep onunla, onun için yaşamıştır, başka türlü yaşaması artık mümkün değildir... Ne yapmalı Allahım?

Öte taraftan zevci bir zamandan beri tahakkuk eden felâketinden o kadar muztarıptır. Etrafında geçen hallerden şüphelenerek öyle tetkikatta bulunmuştur ki ailesinin hayatında açılan cerihayı keşfetmiştir. Ne yapacağını bilemeyerek gider, Armand'ı bulur; felâketinden ona şikâyet eder. Kemâl-i safvet ve uluvv-i kalp ile: “Sen benim dostumsun, der; bunun için bugün sana geldim. Armand, ben pek bedbahtım; zevcem pek muztarip, pek me'yus. Bana yalan söyleme, sen onun mahremisin, eğer birini seviyorsa, bana hakikati söyle. Eğer beni sevmiyorsa işte yemin ediyorum, ben kalkıp giderim, tek o mesut olsun da... Ben oğlum alırım, o benimle mesut olamadıysa ne yapalım? Armand bana yemin et ki siz birbirinizi sevmiyorsunuz!”

Armand, bu büyük ıztıraba karşı mecbur olarak, ne Héléne'le aralarında sade bir dostluktan başka bir şey cereyan etmediğini namusu üzerine temin ederken kendi kendine: “Bak, bir kadın bir erkeğe ne alçaklıklar (irtikâb) ettiriyor” diye düşünür. Alfred'in heyecan-ı mezbuhanesi karşısında soğuk kalbî o kadar merhamete gelir ki buna sebep olduğu için Héléne'den nefret eder. Fakat Héléne'in aşkı gibi büyük, nâmütenahî, fedakâr bir aşkın yanında münasebât ve tesisât-ı içtimaiyenin ne ehemmiyeti, ne hükmü olur? Bunu anlayamayan Armand kendine bu derece bârid olan şu muaşakayı artık bitirmek emeline düşerse de arzusunu kadına alenen söylemek olamayacağından “Zevcin şüphe ediyor, bunun için muvakkaten...” diye anlatmak ister. Hâlbuki o zamana kadar fikren âdi bulduğu Alfred'in bu hususta kendisinden kendisine ulvî görünmesine gayret-i izzet-i nefsi tahammül edemez, bu adamın uluvv-i cenabı altında ezilmek ağır gelir; oyunda fena rolün kendisine kalmasını istemez. Armand'da yübûset-i ruh esasî değil ârizîdir, sebebi şudur ki “heyecan kalbe vâsıl olmadan evvel dimağından geçer”. Kurbanı olduğu akamet-i aşk ise muâşakât-ı dimağîyede şöyle veya böyle hissetmek için sebep aramak hâlet-i hususiyesinden münbaistir. Bunun için Alfred'i bilâ-vesvese aldatmışken, dostluğu böyle bilâ-tefekkür rahnedâr etmişken Alfred'in bu ıztırabı önünde fevkalâde müteessir olur, çünkü ondan Héléne'in aşkı gibi şüphe etmez.

Armand yaptığı işin ehemmiyetini ilk defa olarak görür ve bütün bunlara Héléne'i sebep tutarak birçok muhâkemât-ı hodgâmâne ile kadın hakkında bir su-i fikir hâsıl eder, en âdi hareketlerine hep yanlış manalar vererek onu nazarından kâmilten düşürür. Hem Alfred verdiği teminata inanmadıysa, gizlice takip ederse onun huzurunda sonra yalancı çıkmak o

kadar âdi bir haldir ki bunu hatta tasavvura tahammül edemez. (o hâlde, bu güçlükten başka bir de yük altında kalacak): Kadını zevci bırakacak, böylece sevmediği ve kendini sevmediğini de bildiği bir kadın başına kalacak; hâlbuki eğer şimdi ayrılırlarsa bir iki hafta sonra her şey unutulup gider.

Bu kararı kesb-i kat’iyyet edince son mülâkat için Héléne’le görüştüğü zaman Alfred’in şüphesinden bahsederek meseleyi izah eder. Kadın “Acaba ne cevap verdi? Aşkımızı nasıl müdafaa etti?” diye merakla beklerken Armand “Eğer bu oyunun içinde yalnız ben olsaydım... Bilirsiniz ki o kadar muhalasata karşı hilekârlığa tenezzül etmezdim... Fakat asıl mesele sizsiniz; binaenaleyh yemin ettim ki aramızda rabita-i dostaneden başka bir şey yoktur.” der. Héléne, icap etse, kendisine aşkının derecesini göstermek için her tehlikeleri gözüne alarak zevcine: “Evet, seviyorum, onu seviyorum!” diyecek kadar nefsinde kuvvet gördüğü gibi Armand’ın da son noktada bu derece kuvvet gösterecek kadar kendini sevip sevmediğini düşünürken öteki onun için **öyle** yalan yere namusuna yemin ettiğini tahattur ederek kızar. Armand devam eder: “Fakat Alfred şimdilik kesb-i sükûn ettiyse de ileride şüphesinin uyanmak ihtimali olduğundan münasebetimiz kesb-i müşkilât edecek... Onun için...”

Âh, insan böyle zamanlarda söz bulmak için ne kadar güçlük çeker, bulduğu sözler nasıl ağızından dökülür, cümleler nasıl karışır ve o darbe altında ezilecek olan zavallı (mahlûk) daha son söz söylenmeden her şeyi nasıl meş’um bir keşf ile anlar!

Héléne, en ince ânâtına vâkıf olduğu bu sesin böyle hain sükûnetlerle, gaddar heyecansızlıklarla söylenilişi karşısında ezilmiş, yarı ölmüş, sükût ediyor; güya her şeyi kendisi için yapmak fedakârlığına razı oluyormuş gibi kendisini ileri sürerek ayrılmak maksadını izhar eden, “birkaç ay zaruri görüşemeyeceğiz, ben kalkar bir müddet buradan giderim...” diye söylenen (bu adama bakıyor), fakat Héléne hiç onu dinlemiyor... **fakat** Çünkü Héléne tehlikeyi düşünmüyor, **⊖** tehlikeden korkmuyor; tehlikenin ona ne yapmak ihtimali var? O aşkından korkuyor, sevilmemekten korkuyor, onun nazarında yalnız bir felâket varsa o da Armand’ı artık görmemektir... Bunun için erkek orada, hissiz hissiz, birkaç aylık, belki ebedî bir müfarakattan zarurî gibi, sade bir şeyden bahsederken kadın, şimdiden yalnız kalmış gibi bir metrukiyet hissederek inliyor: “Ya ben **ben** sensiz ne olacağım?”

Âh sizi sevmediği için sızsız kalması hiçbir teessürünü mucip olmayan kalplere içinizi yakan elemeleri (anlatmak ne güçtür!) **nasıl, nasıl anlatmalı?** Böyle kat’î zamanlarda gözünün önünde ölürken, hayır, ölümden fena bir halde ezilirken, inlerken hâlâ muhafaza-i sükûn eden muaşika karşı ne yapılır? O zamana kadar belki son cevabı alırım diye korkuyordunuz, fakat artık korkmazsınız; hakikati, sade onu anlamak tesliyet-bahş olacaktı gibi yalnız o cihete hasr-ı nazar edersiniz, bu bir hâlet-i ihtizara, nefes-i vâ-pesine o kadar müşabihdir ki bizzat odur denilebilir. Bunun için Héléne de: “Ya ben size başka bir şey teklif etsem, der,

zevcim kıskanıyor muymuş, varsın kıskansın; selâmetim tehlikede miymiş, varsın olsun; şu halde beni de beraber götür, her şeyi kaybedeyim, tek seni kaçırmayayım...”

Armand bu anda bile soğuk muhakemelere imkân bularak birtakım esbâb serdine kalkışınca Héléne haykırarak: “Âh niçin söylemiyorsunuz, artık beni sevmediğinizi niçin söylemiyorsunuz?” der. Armand kızar, sıkılır, ne söyleyeceğini şaşırır, nihayet itiraf eder: “Evet, bu müfakatı yalnız sizin selâmetiniz için değil kendi selâmetim için de istiyorum, bugün aramızda namuslu bir adamın aşamayacağı bir mania var; bu benim verdiğim yemindir. Alfred bana geldiği zaman yalnız kıskançlığından bahsetti. Öyle bir hürmet gösterdi ki size tarif edemem... Benden şüphe ediyordu, geldi kalbini bana açtı. Bu kalpte bir küçüklük bir meraret yok... Bilakis doğruluk, bir samimiyet-i dostâne mevcut... Hayır Héléne ben bu adamı aldatamam, sonra kendimi çok muhakkar görürüm...”

Kadın “E, ya ben?” diye haykırır... Evet, ya o, onun namusu, onun da kalbi vardı, onun da yemini vardı ve bütün bunları senin için, senin ibrâm ve ısrar-ı âşikanene mağlup olarak, seni mesut etmek nazarındaki cevîf ü melâli sürûr ile memlû görmek için ayak altına aldığı zaman senin için namussuzluk denilen bu uçuruma hiç düşünmeden adımlarını, hayatını sevk ettiği zaman... Evet, alçak, ya o, ya bu kadın, senin için her levse girmekten çekinmeyen bu kadın... Âh erkekler erkekler, itiraf edelim ki biz hiçbir zaman kadınlar kadar, onlar gibi sevemeyeceğiz, hiçbir zaman aşkımız onların gibi hodgâmlıktan (muarraa) **berî** olmayacak! Lâkin görüyor muyuz ki kabahat her vakit şikâyet edildiği gibi, yalnız kadınlarda değil erkeklerde de var! Daha doğrusu kabahat ne erkekte ne kadında; kabahat sevmekte, aşta, aşkın kendisinde. Bizi en çok sevenlere karşı lâkayd bulunmamızı icap eden o kanun-ı elîm-i sevdada. E, o halde ne yapmalı?

Armand kızarak: “Lâkin meseleyi niçin bu kadar uzatmalı? Biz tecrübe sahibi adamlarız, böyle şeylere ne lüzum var? Sanki ben sizin hayatınızı bilmiyor muyum?” diye bütün bildiklerini, (vaktiyle onun hakkında) duyduklarını müntekîmâne bir şiddetle Héléne’nin yüzüne vurur; kadın bu son tahkirin önünde: “Nasıl, nasıl? (Sen) bunu işittin ve inandın öyle mi? Sormadın, tahkik etmedin... Peki mademki inandın, bana niçin söylemedin?” diye feryat eder. Demek, işittiklerine inandığı halde, Héléne’nin ilk âşığı kendi olmadığını bildiği halde de ona “Benim ol!” dedi ve münasebette devam etti; hem nasıl inanır? Demek sevmiyor (idi!), o halde bir kadının bütün kalbini alıp kendi kalbini vermemek bir cinayet değil midir? Fakat Armand öyle kelbî, öyle bârid, öyle senindir ki kadın o kadar zaman hararet ve ismetle sevdiği bu adamın bu hodgâmlığı, bu hissizliği önünde donarak, deli gibi ne yapacağını bilmeyerek çıkar. Armand beride intikamdan korkarak “Bereket versin tehlikeli mektuplarım yok” diye düşünürken o ezilmiş, ölmüş, inler, “Bana inanmıyor, beni fena buluyor, âşığım varmış...” diye sızlar.

İki hafta, mütemadiyen düşündüğü şeyi âşığının kendisini hiç, hatta bir dakika bile sevmemiş olması maddesidir. Armand’ın bütün harekâtını şimdi anlar, görür ki anlattığı, bir mana vermediği birçok ahvâlin ne kadar manaları varmış! Bütün emelleri, **bütün** ulviyetleri, bütün

fedakârlıkları hep boşuna, tahassüs peşinde, rast gelene korse çözen bir kadın diye telâkki edilmek içinmiş! Hélène bu haksızlığa tahammül edemez; Armand’dan mahrum olmak, onun tarafından sevilmemek, bütün bu azaplara tahammül için kendinde kuvvet buluyor; fakat Armand’ın kendi aşkına inanmaması onu öldürüyor; aşkını bu adama anlatamamak, gösterememek onu harap ediyor. “Biz iki tecrübe sahibi idik, siz zannediyor muydunuz ki ben hayatınıza vâkıf değilim?”. Âh haksızlık, (fakat) hayır bu(na tahammül) mümkün değil; ona anlatmak, aşkını göstermek, masumiyetini (ispat etmek) **göstermek** için hiç, yarabbi(m), hiçbir çare yok mu? Hiç mümkün değil mi ki gidip ona: “İşte görüyorsun ki ben masum idim, (beni) sen aldattın, câni, câni!” diye haykırsın, onu inandırsın! O zaman en mecnunâne bir intikam, böyle yeis zamanlarına mahsus vahşi bir intikam aklına gelir ve bütün ruhunu zapt eder. Hélène böyle tashih-i nâ-kabil bir su-i fikir ile tanıldığını gördükçe evvelki hâlinin, evvelki hüviyetinin aksi bir hâl almaya bir câzibe-i mukavemetsûz ile çekilir. Armand ona Varades’in metresi mi diyordu? Evet, (gidip) Varades’in metresi olacak; sonra gidecek, onun karşısında haykıracak, öyle bir sesle söyleyecek ki artık Armand şüphe etmeyecek: “Bak görüyor musun, ben evvelden öyle değildim fakat şimdi öyle oldum ve beni sen böyle ettin. Anlıyor musun, sen, beni sen mahvettin; ben evvelden saf idim, seni seviyordum, ömrümde yalnız seni sevdim ve şimdi onun, anlıyor musun, o adamın metresiyim... (Ve bunu) hep sen yaptın!”

Fakat bu humma ile **sahih** kendini Varades’in kolları arasına attıktan sonra –âh zavallı bir başkasından intikam alıyormuş gibi- muzafferâne tehalükle Armand’a koşarak onu sesindeki, halindeki mahmumiyetle epeyce inandırdığı, yüzüne istediği gibi “Evet, sen yaptın, beni bu hale sen koydun, sen, sen, sen!” diye haykırdığı zaman hırs ve tehevürü son dereceye çıkmışken birden akli başına gelerek hareketinin bütün hududunu görür, nâgehânî bir aksülamel ile me’yus olur, (kırılır, düşer); o zaman birden gazapla memlû nazarını istilâ eden yaşlarla Armand’a bakarak oraya ayağının altına yığılır ve orada boylu boyunca uzanmış olduğu halde, inlemeye başlar. Armand ayaklarının altına yatmış inleyen bu kadının karşısında, şimdi böyle (bu kadar) mağlup düşen **bu** bir mahlûka ne kuvvetli, ne gayr-i kabil-i galebe rabitalarla bağlanmış olduğunu görür. Onu unuttum zannederken farkında olmadığı halde kıskançlık (ile) maddi bir merhametle tekrar eski hislerini **şeylerini** bulur, artık bir daha istirdad edemeyeceğim zannettiği hislerini ve diz çöküp kadını kaldırmak ister, “Hâlâ onun musun?” diye söylenerek yalvarır; fakat kadın gayr-i ihtiyarî bir hareketle beraber inleyerek “Âh bitti, artık her şey bitti... Âh bilmezsin Armand, seni ne kadar severdim; seni ne kadar seviyordum yarabbi! Âh niçin yaptım, niçin, niçin? Deli gibi oldum... Âh bana dokunma... Kendimden öğreniyorum... Âh cellat, cellat, hep senin kabahatin... Buna (sade) sen sebep oldun! Cevap ver, bana böyle yapmaya ne hakkın vardı? Benim ne kabahatim vardı? (Ben) sana ne vakit yalan söyledim? Niçin benden şüphe ettin! Âh yok yok, sen iyisin, **sen iyisin**, seni ne kadar seviyorum... Beni affet, sen affet... Âh, bu azap beni öldürüyor. Bırak beni ağlayayım, ağlarsam rahatlıyorum, bırak!”

Genç kadın böyle ağlarken Armand teskinine gayr-i muktedir olduğu bu yeis ve elemin huzurunda deli gibi dolaşarak ne yapacağını şaşırır; asıl onu muztarip eden bu mesuliyettir, bu kadının mahvına sebep olduğu için kalben hissettiği mesuliyettir. Şimdi artık inanıyor, her şeye inanıyor, ne kadar aldandığını görüyor, fakat mademki bir kere bu “gayr-i kabil-i tamir” şey oldu, şimdi ne yapmalı? Bu sual onu o kadar işgal eder, bu mesuliyet onu o kadar ezer ki duramaz, birkaç gün sonra Londra’ya kadar gider; lâkin orada me’ûlû hilâfına yine ondan başka bir şey düşünmez ve onu düşünmek için bir yerlere çıkmaz, hep yalnız kalır; bu kadının sefaletine sebep olmak onu o kadar derinden harap etmiştir. Mademki şimdi Varades’in metresi oldu, artık bu uçurumda âşıklar tabii tevâli edecek; insan kendine hürmet etmek kuvvet ve âdetini kaybederse iğfâlât ve tahassüsâtın tehâcüm-i müstevlisine karşı gelemmez! Armand bu mütevâli sukutları gözünün önünde görür gibi olur; bu kadının karşısında eliyle zehirlediği bir mahlûkun önünde gibi durur; mesmûm çehrenin tahlili, soğuk ter, müthiş ihtilâçlar... Artık bunları nasıl men etmeli, bu mahlûka aşılacağı zehr-i levs de işte vazife-i tahribini îfa ediyor. Bunu nasıl bir mazeretle yapmıştı? Mademki sevmiyordu, nasıl mazur olabilir?

Bir taraftan böyle düşünürken diğer taraftan itiyadı onu boş bırakmaz, teessürünü tahtie eder; tâ çocukluğunda aldığı efkâr-ı felsefiyeyi ileri sürmek ister, “Hélène’e karşı başka ne harekette bulunabilirdim? Ne bilirdim ki o hülya-perver, çılgın fakat samimi bir kadındır? Her kadın gibi zannettim. Böyle zannettim ve böyle zannetmeğe mecbur idim”. Böyle demekle beraber harekâtının esbâbını arayıp kendini mazur göstermekle beraber orada bir azap var ki o nasıl olsa pâyidardır, ne yaparsa yapsın onu oradan (def edemez). ~~kaldırılmaz~~.

Böyle binlerce mülâhazalar, tefekkürler arasında kâh hakiki bir dindar kesilerek, kâh eski tarik-i tefelsüfte kendine bir nokta-i istinat arayarak, fakat ikisinde de rahat edemeyerek, ikisinde de yerleşemeyerek vakit geçirir. Nihayet sefalet-i beşeriyeye acımak en hayırlı çare-i teselli olduğuna hükmederek acır, Hélène’e uzun uzun acır. Sebep olduğu yeislerinden başka ona mazisi için bile acır. Genç kadının uzun uzun anlattığı bu mazide çektiği rahatsızlıkları düşünür; melûl sabaveti için, mazlum şebabı için, bedbaht izdivacı ve sonra... Âh sonra (bu) sefil aşkı için acır... Âh ne yapmalı, (nasıl etmeli de ondan bu acıları ref etmeli?) O zaman fikrinde yine tereddütler başlar, sonra tekrar itikad ihtiyaçları gelir; nihayet gidip Hélène’i görmeyince yaşayamayacağını anlar; hatta onu sevmiş olmaktan bile korkar, o kadar zaman kimseyi sevemeyen bu adam “şimdi âşık mı oluyorum?” diye düşünür. Fakat insan sevdiği kadınla bir mesudiyet tasavvur etmez mi? Hâlbuki şimdi Hélène’le nasıl bir mesudiyet tahayyül edebilir? Onu Paris’ten almak, uzak, uzak kimsenin gelemeyeceği, hatta bu hatıraların bile gelip bulamayacağı uzak bir memlekete götürmek, orada (elemlerini, yaralarını) unutturmak ister; fakat mademki sevmiyor, o halde bu ıztıraplar, bu yeisler niçin? Hiçbir şeyle meşgul olamamak, daima onu düşünmek neden? “Âh evvelden bilseydim...” diye maziye atf-ı tahassür eder ve Hélène’in bir zaman verdiği şeylerin kıymetini şimdi anlayarak: “Bunu o zaman anlasaydım, vaktiyle muhabbetle geldiği zaman şimdiki gibi hissetseydim... Demek sevecektim... Sevecektim!” diye söylenir; o zaman bu kurbanı

olduğu hodgâmlık, bu akîm elemeler, bütün bu sefalet-i ruhiye bitecekti; kalbi daha saf olsa, anlasa, inansa, demek böyle olmayacaktı. Şimdi inanıyor fakat pek geç... Hélène bir başkasının buseleriyle kirlendikten sonra seviyor... Saadeti yanından geçtiğini kendine bir müddet küşade kalmış bu kasr-ı pür-nûrun artık ebediyyen kapandığı zaman görüyor...

Hélène’i artık görülmeyecek bir ölü gibi ta’zîz edip nihayet bütün bu ıztıraplar Hélène görünce mahvolacak zannıyla kalkıp Paris’e geliyor. Ve Hélène’i zayıf, solgun, hastalıktan yeni kalkmış görerek “Beni affet!” dediği zaman genç kadın büyük ıztırapların verdiği bir hilm-i melekâne ile “Seni affedecek ne var?” diyor, “Beni bedbaht ettinizse bunda sizin ne kabahatiniz vardı? Hastalandım, ölmek istiyordum fakat çocuğum için, bir de sizin için, vicdanınız sizi ta’zib etmesin diye... Âh, sizi ne kadar düşündüm ve ne kadar acıdım... Beni çok muztarip ettiniz fakat bu ıztırap beni kurtardı...” O zaman anlatıyor: Muztarip olduğu zaman muztarip ettiklerini düşündüğünü, kendini düşünerek etrafındakilere ettiği fenalığı gördüğünü, içinde yuvarlandığı namussuzluk epeyce kendine görünerek mevtin huzurunda namuslu bir kadın olmaya yemin ettiğini söylüyor.

Demek, Hélène’i bu meş’um uçurumda muhafaza eden şey his ve merhamettir. Armand’a sefalet-i ruhiyesi için acımış; zevcine, ettiği haksızlık için, onu mahrum bıraktığı saadetler için; çocuğuna, validesiz bıraktığı için acımış ve böylece ölümden yahut şenaatten kurtulmuş, acılamakla bütün mazisini temizlemiş. Demek, muhakemât-ı akîme-i akliye ile bulamadığı esas selameti kendisine sade acılamak verebilir! Armand da bunu düşünerek –şu son seneler Fransız edebiyatında pek çok bahsedilen “*la religion de la souffrance humaine*”³⁸ (fikrini takdir ve acımanın) ~~esasının ne olduğunu anlıyor, acımanın~~ beşeriyet için yegâne çare-i selâmet ve tesliyet olduğunu kabul ediyor.

-Tarabya-

Mehmet Rauf

³⁸ İnsanlık ıstırapı dini (Vurgu Mehmet Rauf’a ait.).